

บทที่ 2

ข้อเท็จจริงซึ่งไม่ต้องพิสูจน์โดยพยานหลักฐาน

ในบรรดาข้อพิพาทที่เป็นคดีมาสู่ศาลนั้น ปัญหาที่ศาลจะต้องวินิจฉัยชี้ขาดมีอยู่สองอย่าง คือ ปัญหาข้อเท็จจริงและปัญหาข้อกฎหมาย ปัญหาข้อเท็จจริงได้แก่ข้อเท็จจริงที่เป็นมูลกรณีหรือ มูลเหตุซึ่งทำให้เกิดคดีขึ้น ฉะนั้นการนำสืบข้อเท็จจริงจึง เป็นการแสดงให้เห็นการกระทำของ มนุษย์หรือเหตุการณ์ใด ๆ เพื่อการวินิจฉัยของศาล ส่วนปัญหาข้อกฎหมายนั้น ได้แก่ข้อเท็จจริงใน การตีความในกฎหมาย คือเมื่อข้อเท็จจริงเป็นที่รับรองกันแล้วหรือฟังได้แล้ว ก็จะต้องพิจารณา ต่อไปว่าจะใช้บทกฎหมายใดบังคับ¹ อย่างไรก็ตามประเด็นที่คู่ความต้องนำสืบนั้นต้อง เป็นประเด็น เกี่ยวกับข้อเท็จจริง ถ้าเป็นประเด็นเกี่ยวกับข้อกฎหมายหรือที่เรียกกันสมัยก่อนว่าประเด็นหาหรือบท นั้น ไม่ต้องนำสืบ เพราะถือว่าข้อกฎหมายนั้นศาลรู้ได้เอง²

แม้พยานหลักฐาน เป็นสิ่งที่ใช้ในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงแต่ก็มีได้หมายความว่าข้อเท็จจริง ในคดีอันจะฟัง เป็นยุติได้นั้นจำต้องอาศัยพยานหลักฐานในทุกกรณีไป³ ตามหลักกฎหมายข้อเท็จจริง ซึ่งไม่ต้องอาศัยการพิสูจน์โดยพยานหลักฐานได้แก่ข้อเท็จจริงดังต่อไปนี้

1. ข้อสันนิษฐานของกฎหมาย (Presumption in Law)

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 บัญญัติว่า "ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่าย หนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ สนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้หน้าที่นำสืบข้อเท็จจริง นั้นตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้างแต่ว่า"

(1).....

(2) ถ้ามีข้อสันนิษฐานไว้ในกฎหมาย เป็นคุณแก่คู่ความฝ่ายใด คู่ความฝ่ายนั้นต้องพิสูจน์ แต่เพียงว่าตนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้นครบถ้วนแล้ว"

เมื่อพิจารณาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 จะเห็นได้ว่า กฎหมายไม่ได้บัญญัติว่าคำว่า "ข้อสันนิษฐาน" มีความหมายอย่างไร แต่มีนักนิติศาสตร์ได้ให้คำจำกัด ความไว้ดังนี้

1. วิจิตร จูฬิตานนท์, กฎหมายลักษณะพยานและจิตวิทยา (พระนคร : โรงพิมพ์ อักษรนิติ, 2479), หน้า 6.

2. ยี่งศักดิ์ กฤษณะจินดา, กฎหมายลักษณะพยาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), หน้า 63.

3. คณิง ฤาไชย, กฎหมายลักษณะพยาน (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้ว การพิมพ์, 2523), หน้า 6.

ท่านอาจารย์ไอสลด ไกสิน อธิบายว่า คำว่าข้อสันนิษฐาน คือหลักการรับฟังข้อเท็จจริง ซึ่งจะนำมาใช้ได้ก็ต่อเมื่อมีการพิสูจน์ข้อเท็จจริงบางอย่างให้ปรากฏแล้ว ศาลจำต้องสันนิษฐานหรืออาจสันนิษฐานได้ว่า ข้อเท็จจริงอื่นบางประการได้มีหรือได้เกิดขึ้นแล้ว กล่าวให้ง่ายก็คือข้อสันนิษฐานเป็นการรับฟังข้อเท็จจริงตาม เงื่อนไขอันเกิดจากข้อเท็จจริงอีกเรื่องหนึ่ง¹

ท่านอาจารย์วิจิตร ลุติคานนท์ อธิบายว่า ข้อสันนิษฐานในที่นี้ได้แก่พยานอันเกิดจากการคำค้ความโดยอาศัยเหตุผล เป็นเครื่องค้นคว้า ด้วยเหตุนี้จึงเสี่ยงใช้คำว่าพยาน แต่เรียกว่าข้อสันนิษฐานอันได้แก่ผลซึ่งกฎหมายหรือศาลรับรู้ไว้เป็นเบื้องต้นกว่าความจริง เป็นอยู่เช่นไร²

เอ็ดวาร์ด คัมบลิว เคลียร์ (Edward W. Cleary) อธิบายว่า "ข้อสันนิษฐาน (presumption) คือหลักเกณฑ์ในทางปฏิบัติที่กำหนดขึ้นภายใต้ข้อเท็จจริงซึ่งถูกถือว่าจำเป็นต้องมีเพื่อการรับฟังข้อเท็จจริง เช่นเดียวกับการพิสูจน์ข้อเท็จจริงอื่น ๆ"³

เซอร์รุเพิร์ต ครอส และแนนซี วินกินส์ (Sir Rupert Cross and Nancy Winkins) กล่าวว่า "ข้อสันนิษฐานคือสิ่งที่สันนิษฐานไว้ก่อนจนกว่าจะมีพยานหลักฐานมาหักล้าง"⁴

ในกฎหมายฝรั่งเศสบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่ง มาตรา 1349 มีความว่า "ข้อสันนิษฐานคือผลต่าง ๆ ซึ่งกฎหมายหรือผู้พิพากษาได้อนุมานข้อเท็จจริงหรือการกระทำอย่างหนึ่งซึ่งยังไม่เป็นที่รู้จัก (un fait inconnu) จากข้อเท็จจริงหรือการกระทำอีกอย่างหนึ่งซึ่งรู้จักแล้ว (un fait connu)"⁵

กล่าวโดยสรุป ข้อสันนิษฐานเป็นหลักในกฎหมายลักษณะพยาน ซึ่งอนุญาตให้รับฟังข้อเท็จจริงได้โดยมีต้องสืบพยาน ในข้อเท็จจริงที่มีการสันนิษฐานนั้นเหตุผลในการที่กฎหมายยอมรับฟังข้อสันนิษฐานมีนัยกฎหมายอเมริกันรวบรวมไว้เป็น 4 ประการ คือ

1 ไอสลด ไกสิน, คำอธิบายและเปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยเชม, 2517), หน้า 42.

2 วิจิตร ลุติคานนท์, กฎหมายลักษณะพยานและจิตวิทยา, หน้า 14.

3 Edward W. Cleary, Mccormick's Handbook of the Law of Evidence, 2 d.ed. (St Paul, Minn : West Publishing Co., 1972), p.803.

4 Sir Rupert Cross and Nancy Winkins, An Outline of the Law of Evidence, (London : Butterworths, 1980), p.45.

5 ไชจิตร ปุณณพันธ์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมาย, (กรุงเทพมหานคร : แสงทองการพิมพ์, 2517), หน้า 46.

(1) เพราะข้อสันนิษฐานเป็นเรื่องใกล้ความจริงมากกว่าการที่จะรับฟังข้อเท็จจริงไปในทางอื่น เมื่อมีหลักที่จะพอรับฟังเรื่องใดที่ใกล้ความจริงมากที่สุดแล้ว จึงเป็นการดีกว่าที่จะยอมให้สับสน ซึ่งเป็นการเสียทั้งเวลาและค่าใช้จ่าย

(2) เพราะข้อสันนิษฐานช่วยให้การพิจารณาความของศาลรวดเร็วยิ่งขึ้น เป็นการช่วยประหยัดเวลาในการสืบพยาน

(3) เพราะข้อสันนิษฐานช่วยก่อให้เกิดความยุติธรรมแก่คู่ความซึ่งเป็นฝ่ายที่ไม่อาจเข้าถึงพยานได้เหมือนอีกฝ่ายหนึ่ง ในกรณีเช่นนี้กฎหมายโยนหน้าที่การสืบพยานให้แก่ฝ่ายที่ได้เปรียบในการที่มีโอกาสเข้าถึงพยาน เช่น มีของตกลงมาจากหน้าต่างบ้านถูกคนเดินถนน ถ้าจะเกณฑ์ให้คนเดินถนนสืบพยานว่าคนบนบ้านกระทำการโดยประมาทก็จะเป็นการเหลือวิสัยที่จะหาพยานได้ ถ้ากฎหมายสันนิษฐานว่าคนบนบ้านประมาท ก็โยนหน้าที่ว่าสืบว่าไม่ประมาทไปให้แก่ผู้ครอบครองบ้าน เช่นนี้ย่อมเป็นหลักที่จะหาความยุติธรรมได้ดีกว่า

(4) เพราะในบางกรณีข้อสันนิษฐานมีความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในทางสังคมหรือเศรษฐกิจ เช่น ในเรื่องกรรมสิทธิ์ซึ่งมีข้อสันนิษฐานว่า ผู้ครอบครองก่อนย่อมได้สิทธิดีกว่า¹

ข้อสันนิษฐานแบ่งออกเป็นสองชนิด คือ

(1) ข้อสันนิษฐานของข้อเท็จจริง (Presumption of Fact)

(2) ข้อสันนิษฐานของกฎหมาย (Presumption of Law)

ข้อสันนิษฐานของข้อเท็จจริง คำราบางเล่ม เรียกว่า ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริง ท่านอาจารย์วิจารณ์ ลุติคานนท์ กล่าวว่า ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริงได้แก่ข้อสันนิษฐานซึ่งศาลวินิจฉัยเอาโดยอาศัยความคิดความอ่านด้วยเหตุผลตามธรรมดาว่า ความจริงควรจะเป็น เช่นนั้น ซึ่งไม่เกี่ยวกับข้อกฎหมาย ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริงแตกต่างกับข้อสันนิษฐานในกฎหมาย กล่าวคือ ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริงนั้น ไม่จำกัดจำนวน แล้วแต่ความคิดความอ่านของคนธรรมดา จะคิดเห็นและมีทางสันนิษฐานได้ แต่ข้อสันนิษฐานในกฎหมายจะต้องมีปรากฏชัดแจ้งอยู่ในตัวบทกฎหมายซึ่งมีจำนวนจำกัด จะขยายออกโดยวิธีเทียบเคียงไม่ได้ บทบัญญัติของกฎหมายที่ดึงข้อสันนิษฐานไว้นั้น เป็นบทที่ต้องตีความโดยเคร่งครัด

อีกประการหนึ่ง ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริงนั้นไม่มีผลเป็นการทั่วไป เช่น ข้อสันนิษฐานในข้อกฎหมาย เพราะแล้วแต่ความคิดความอ่านของบุคคลเป็นคน ๆ ไป ที่จะเชื่อว่าความจริงควรเป็น

1 โอสถ ไกสิน, คำอธิบายและเปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 42-43.

เช่นนั้นหรือไม่ ส่วนข้อสันนิษฐานในกฎหมายนั้นเป็นข้อบังคับที่บุคคลทุกคนต้องถือตาม คือเท่ากับกฎหมายได้กำหนดความจริงไว้ให้ล่วงหน้าก่อนแล้วว่าจะต้องเป็นเช่นนั้น¹

ท่านพระยาจินดาภิรมย์² กล่าวว่า ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริง ได้แก่ข้อเท็จจริงข้อหนึ่งซึ่งศาลสันนิษฐานหรือรูมาได้จากอีกข้อหนึ่งไม่ใช่ข้อกฎหมาย

ท่านอาจารย์ไอสด โกลิน กล่าวว่า ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริง เป็นข้อสันนิษฐานซึ่งไม่มีบทกฎหมายบัญญัติไว้จึงเป็นเรื่องที่ศาลใช้ดุลพินิจวินิจฉัยข้อเท็จจริงเฉพาะเรื่องโดยอนุมานเอาจากข้อเท็จจริงที่ได้ความข้อสันนิษฐาน เช่นนี้เกิดขึ้นเมื่อมีข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งฟังได้แล้ว ผู้พิพากษาก็สันนิษฐานความเท็จจริงตามหลักธรรมดาหรือตรรกวิทยาคือวิธีค้นหาเหตุและผลแล้วสันนิษฐานหรืออนุมานเอาว่า ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นปัญหาข้อพิพาทกันอยู่ในคดีนั้นมีอยู่จริงหรือไม่³

ท่านอาจารย์ยิ่งศักดิ์ กฤษณะจินดา กล่าวว่า ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริงก็คือข้อสันนิษฐานที่มีได้มีบทบัญญัติตั้งขึ้นไว้ เกิดจากข้อเท็จจริงข้อเดียวหรือหลายข้ออันได้ปรากฏขึ้นแล้วในคดี ผสมผสานเข้ากับความรู้ความเข้าใจตามธรรมสามัญ⁴

ดี.ดับบลิว เอลเลียต (D.W Elliott) กล่าวว่า ข้อสันนิษฐานของข้อเท็จจริง (Presumptions of fact) เป็นข้อสันนิษฐานซึ่งเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงพยานแวดล้อมกรณี (circumstantial evidence) เมื่อข้อเท็จจริงอันหนึ่งซึ่งรู้อยู่แล้ว มีความเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงอีกอันหนึ่ง ตามหลักตรรกวิทยา ข้อเท็จจริงอันหลังสามารถถูกลงความเห็นจากข้อเท็จจริงอันแรกได้ ข้อเท็จจริงอันแรกอาจกล่าวได้ว่าเป็นพยานแวดล้อมกรณีของข้อเท็จจริงอันหลัง⁵

1 วิจิตร ลุติตานนท์, กฎหมายลักษณะพยานและจิตวิทยา, หน้า 185-190.

2 พระยา จินดาภิรมย์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน (พระนคร : โรงพิมพ์พิศาลบรรณนิติ, 2458), หน้า 268.

3 ไอสด โกลิน, คำอธิบายและเปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 48.

4 ยิ่งศักดิ์ กฤษณะจินดา, กฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 124.

5 D.W. Elliott, Phipson's Manual of the Law of Evidence, 10 d. ed. (London : Sweet and Maxwell, 1972), p.224.

ตามกฎหมายฝรั่งเศส ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริง (présomption simple or presumption de fait) หมายถึงข้อสรุปเกี่ยวกับข้อเท็จจริงซึ่งวินิจฉัยโดยศาล ซึ่งในบางครั้งคำว่า présomption simple นี้ถูกแปลว่า หมายถึงพยานแวดล้อมกรณี (Circumstantial evidence)¹

ตามกฎหมายอิตาลีเลียน ข้อสันนิษฐานในกฎหมาย (Legal presumptions) ถูกกำหนดขึ้นโดยกฎหมาย ซึ่งต่างจากข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริง (simple presumptions หรือ presunzioni semplici) ซึ่งเกิดจากข้อเท็จจริงซึ่งรู้อยู่แล้วไปสู่ข้อเท็จจริงที่ยังไม่รู้จากสามัญสำนึกของผู้พิพากษา²

กล่าวโดยสรุป ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริง เป็นข้อสันนิษฐานซึ่งไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ แต่เป็นกรณีที่ศาลวินิจฉัยข้อเท็จจริงเฉพาะเรื่อง โดยอนุมานเอาจากข้อเท็จจริงที่รู้แล้ว ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริงไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัว ศาลมีดุลพินิจอันกว้างที่จะพิจารณาสันนิษฐานข้อเท็จจริงไปตามรูปคดี และข้อสันนิษฐาน เช่นนี้ฝ่ายที่ถูกสันนิษฐาน เป็นโทษสามารถนำสืบหักล้างได้เสมอ³

ข้อสันนิษฐานของกฎหมาย คำรามาง เล่ม เรียกว่าข้อสันนิษฐานในกฎหมาย คำว่า ข้อสันนิษฐานของกฎหมายได้มีนักนิติศาสตร์อธิบายความหมายเอาไว้ พอจะนำมากล่าวได้ดังนี้คือ

ท่านพระยาจินดาภิรมย์ กล่าวว่า "ข้อสันนิษฐานของกฎหมายก็คือเมื่อกฎหมายสันนิษฐานความข้อใดลงไปให้เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายหนึ่งแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งมีหน้าที่ต้องสืบหักล้างความข้อนั้นให้จงได้ ถ้าสืบไม่ได้แล้วท่านให้ฟังว่าข้อนั้น เป็นความจริงจึงได้สันนิษฐานไว้แล้ว

ตัวอย่างเช่น ในคดีเรื่องเรือโดนกัน ถ้าได้ความว่าเรือลำใดทำผิดกฎข้อบังคับสำหรับบึ่งกันเรือโดนกัน ท่านให้ถือว่าความผิดที่เป็นมูลคดีนั้นตกอยู่กับเรือลำนั้น เว้นแต่จะสืบหักล้างให้เห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องประพฤติก่อผิดไปจากกฎข้อบังคับนั้น"⁴

1. Peter Herzog, Civil Procedure in France, (Columbia University School of Law, 1967), p.131.

2 Mauro Cappelletti and Joseph M.Perillo, Civil Procedure in Italy, (Hage : Martinus Nijhoff, 1965), p.212.

3 เข็มชัย ชูติวงศ์, คำอธิบายโดยย่อในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน(เล่ม 1), (กรุงเทพมหานคร : คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 48.

4. พระยา จินดาภิรมย์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 269-272.

ท่านอาจารย์วิจิตร ลุติตานนท์ อธิบายว่า "ข้อสันนิษฐานในกฎหมายได้แก่ข้อสันนิษฐานที่ปรากฏอยู่ในคำบทกฎหมายโดยแจ้งชัด บังโดยเฉพาะสำหรับการกระทำ หรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เพียงแต่ผู้ที่กฎหมายสันนิษฐานข้อความไว้ให้เป็นประโยชน์แก่คนนั้น นำสืบการกระทำหรือเหตุการณ์นั้น ๆ ให้ประจักษ์แจ้งเท่านั้นก็ได้ รับผลจากข้อสันนิษฐานนั้น ซึ่งมีผลเท่ากับกฎหมายยกเว้นหน้าที่นำสืบให้"¹

ท่านพระยานรเนติบัญญัติ อธิบายว่า "ข้อความบางอย่างเป็นข้อความที่กฎหมายท่านได้สันนิษฐานไว้เป็นเด็ดขาดแล้ว (Presumptio juris et de jure) เช่น คนอายุต่ำกว่า 20 ปี ไม่มีอำนาจและไหวพริบพอที่จะทำการสัญญาไม่ให้เสียเปรียบได้, ราษฎรทั้งปวงเป็นคนรู้กฎหมาย ข้อความเหล่านี้ศาลไม่ยอมให้คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต่อสู้คัดค้านเป็นอันขาด"²

ท่านอาจารย์คณิง ฉาไชย อธิบายว่า ข้อสันนิษฐานของกฎหมายเป็นข้อกฎหมายที่กำหนดขึ้นจากข้อเท็จจริงบางส่วนเป็นข้อกฎหมายที่กำหนดว่า ถ้าข้อเท็จจริงส่วนหนึ่งเป็นเช่นใดแล้ว ให้ถือว่าข้อเท็จจริงอีกส่วนหนึ่งเป็นเช่นนั้น ข้อเท็จจริงส่วนแรกอาจต้องการพิสูจน์ด้วยพยานหลักฐานหรือด้วยประการอื่นที่กฎหมายถือว่าเป็นยุติ และเมื่อข้อเท็จจริงส่วนแรกยุติแล้วกฎหมายกำหนดลงไปเลยว่า ข้อเท็จจริงส่วนหลังต้องเป็นเช่นนั้น³

ท่านอาจารย์ยั้งศักดิ์ กฤษณะจินดา กล่าวว่า ข้อสันนิษฐานในข้อกฎหมายก็คือมีข้อกฎหมายได้ตั้งข้อสันนิษฐานเอาไว้⁴

ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1349 บัญญัติว่า "Presumptions are the consequence which the law or the magistrate draws from a known fact to an unknown fact"⁵.

มาตรานี้ถอดความเป็นภาษาไทยได้ว่า "ข้อสันนิษฐานคือผลต่าง ๆ ซึ่งกฎหมายหรือศาลได้อนุมานจากข้อเท็จจริงที่รู้แล้วไปสู่ข้อเท็จจริงที่ยังไม่รู้"

ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1350 บัญญัติว่า "A Legal presumption is one which is attached by a special law to certain acts or to certain facts..."⁶.

1 วิจิตร ลุติตานนท์, กฎหมายลักษณะพยานและจิตวิทยา, หน้า 186-187.

2 พระยานรเนติบัญญัติ, กฎหมายลักษณะพยานโดยย่อ, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพัฒน์ธนากร, ร.ศ.128), หน้า 7-8.

3 คณิง ฉาไชย, กฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 6.

4 ยั้งศักดิ์ กฤษณะจินดา, กฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 124.

5 John H. Crabb, The French Civil Code, (New Jersey : Fred B. Rothman and Co., 1977) , p.248.

6 Ibid, p.248.

มาตราที่ถอดความเป็นภาษาไทยได้ว่า "ข้อสันนิษฐานของกฎหมาย เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งถูกกำหนดขึ้นโดยกฎหมายพิเศษสำหรับการกระทำบางอย่าง หรือข้อเท็จจริงบางอย่าง"

ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1352 บัญญัติว่า "A legal presumption dispenses from all proof him for whose benefit it exists"¹

มาตราที่ถอดความเป็นภาษาไทยได้ว่า "ข้อสันนิษฐานของกฎหมายเป็นเหตุยกเว้นการพิสูจน์สำหรับบุคคลผู้ได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้น"

จะเห็นได้ว่า ตามกฎหมายฝรั่งเศส คล้ายกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84(2) ของไทย กล่าวคือข้อสันนิษฐานของกฎหมาย เป็นสิ่งซึ่งกฎหมายกำหนดขึ้นไว้เป็นข้อสันนิษฐาน ผู้ได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานไม่ต้องพิสูจน์ทั้งหมด เพียงแต่พิสูจน์ว่าตนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนจะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานก็เป็นการเพียงพอแล้ว

1.1 ประเภทของข้อสันนิษฐานของกฎหมาย

ข้อสันนิษฐานของกฎหมายแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ

(1) ข้อสันนิษฐานเด็ดขาด (irrebuttable presumption)

(2) ข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาด (rebuttable presumption)

1.1.1 ข้อสันนิษฐานเด็ดขาด (irrebuttable presumption)

ข้อสันนิษฐานเด็ดขาด ได้แก่ ข้อสันนิษฐานซึ่งห้ามไม่ให้มีการพิสูจน์เลยคือจะนำพยานมาสืบหักล้างไม่ได้ ปัญหาว่ามีข้อสันนิษฐานชนิดใดจึงจะเรียกว่าเป็นข้อสันนิษฐานเด็ดขาด ข้อนี้จำเป็นต้องพิจารณาเกี่ยวกับการที่ได้ตั้งข้อสันนิษฐานนั้นขึ้น คือว่าถ้าเป็นข้อสันนิษฐานที่มีได้เกิดขึ้นจากการคาดหมายอย่างสามัญ แต่เกิดขึ้นจากความคาดหมายที่ใกล้เคียงความแน่นอนอย่างที่สุด หรือว่าเป็นข้อสันนิษฐานที่ตั้งขึ้นด้วยเหตุเพื่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน เช่นนี้ ย่อมถือได้ว่าเป็นข้อสันนิษฐานเด็ดขาด²

ข้อสันนิษฐานเด็ดขาด (irrebuttable presumption) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า Conclusive presumption ซึ่งไม่อาจนำพยานหลักฐานอื่นมาโต้แย้งได้ ส่วนมากข้อสันนิษฐานเหล่านี้บัญญัติอยู่ในกฎหมายสารบัญญัติ (Substantive law) เช่น ข้อสันนิษฐานที่ว่าบุคคลทุกคนต้องรู้กฎหมาย³ หรือตามกฎหมายอังกฤษเด็กอายุต่ำกว่า 10 ปีไม่ต้องรับโทษใน

1 Ibid

2 วิจิตร ลุติคานนท์, กฎหมายลักษณะพยานและจิตวิทยา, หน้า 190-195.

3 J.D. Heydon, Cases and Materials on Evidence, (London : Butterworths, 1975), p.45.

การกระทำความผิดของคน¹ หรือตามกฎหมายอเมริกาบุคคลอายุต่ำกว่า 7 ปีไม่ต้องรับผิดชอบในการกระทำความผิดทางอาญา (felony) ของคน²

ตามกฎหมายไทย ข้อสันนิษฐานเค็ดขาดนี้มีกระจัดกระจายอยู่ในบทกฎหมายต่าง ๆ การที่จะทราบว่าข้อสันนิษฐานนั้นเป็นข้อสันนิษฐานเค็ดขาดหรือไม่ ต้องพิจารณาจากถ้อยคำในบทบัญญัตินั้น ๆ เอง เช่น "ให้ถือว่า", "ต้องถือว่า" เหล่านี้เป็นต้น เมื่อเรื่องใดเป็นข้อสันนิษฐานเค็ดขาดแล้ว ศาลก็รับฟังข้อเท็จจริงไปตามนั้นได้ทันที โดยไม่เปิดโอกาสให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งนำสืบหักล้างข้อสันนิษฐานนั้น³

ตัวอย่างที่ถือว่า เป็นข้อสันนิษฐานเค็ดขาด⁴

(1) ประมวลกฎหมายอาญา

มาตรา 4 "การกระทำความผิดในเรือไทยหรืออากาศยานไทย ไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใด ให้ถือว่ากระทำความผิดในราชอาณาจักร"

มาตรา 60 "ผู้ใดเจตนาที่จะกระทำความผิดต่อบุคคลหนึ่งแต่ผลของการกระทำเกิดแก่อีกบุคคลหนึ่งโดยพลาดไป ให้ถือว่าผู้นั้นกระทำโดยเจตนาแก่บุคคลซึ่งได้รับผลร้ายจากการกระทำนั้น ฯลฯ"

มาตรา 64 "บุคคลจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมาย เพื่อให้พ้นจากความรับผิดในทางอาญาไม่ได้" (ข้อความนี้มีผลเท่ากับว่า ให้ถือว่าบุคคลทุกคนต้องรู้กฎหมาย)

มาตรา 73 "เด็กอายุไม่เกินเจ็ดปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิดเด็กนั้นไม่ต้องรับโทษ" (ข้อความนี้มีผลเท่ากับว่า ให้ถือว่าเด็กนั้นยังไม่รู้จักรับผิดชอบ)

(2) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 10 "เมื่อความข้อใดข้อหนึ่งในเอกสารอาจตีความได้เป็นสองนัย นัยไหนจะทำให้เป็นผลบังคับได้ ท่านให้ถือเอาตามนัยนั้น"

มาตรา 14 "ถ้าเอกสารทำขึ้นไว้เป็นสองภาษา เป็นภาษาไทยภาษาหนึ่ง ภาษาอื่นภาษาหนึ่ง แต่ข้อความในสองภาษานั้นแตกต่างกัน และศาลมีอาจหยั่งทราบเจตนาของคู่กรณีได้ว่า จะให้ใช้ภาษาใดบังคับไซ้ ท่านให้ถือว่าเอาภาษาไทยบังคับ"

1. John H. Buzzard, Phipson on Evidence, (London : Sweet and Maxwell, 1970), p.913.

2. Edward W. Cleary, McComick's Handbook of the Law of Evidence p.804.

3. โอสถ โกศิน, คำอธิบายและเปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 44.

4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 45-46.

มาตรา 16 "ถ้า เป็นพันวิสัยที่จะหยั่งรู้อันเกิดของบุคคลผู้ใด ท่านให้นับอายุบุคคล ผู้นั้นตั้งแต่วันค้นแห่งปฏิทินหลวงซึ่ง เป็นปีที่บุคคลผู้นั้น เกิด"

มาตรา 65 "บุคคลอันศาลได้มีคำสั่งให้ เป็นคนสาปสูญแล้วนั้น ท่านให้ถือว่าถึงแก่ ความตายเมื่อครบกำหนดระยะเวลาดังระบุไว้ในมาตรา 64"

1.1.2 ข้อสันนิษฐานไม่เค็ดขาด (rebuttable presumption)

ข้อสันนิษฐานไม่เค็ดขาด ได้แก่ข้อสันนิษฐานของกฎหมายที่จะนำพยานมาพิสูจน์ได้แย้ง ได้ว่าความจริงไม่ได้ เป็นอย่างทีกฎหมายได้สันนิษฐานไว้เลย¹

ในประเทศฝรั่งเศส ศาลได้แบ่งแยกข้อสันนิษฐานไม่เค็ดขาดออกเป็น 3 กรณี คือ²

(1) ข้อสันนิษฐานนั้นอาจถูกโต้แย้งโดยไม่มีขอบเขตจำกัด เป็นพิเศษ เช่น กรณีข้อสันนิษฐานที่เกี่ยวข้องกับการถึงแก่ความตายในเวลาเดียวกัน (Simultaneous deaths)

(2) ข้อสันนิษฐานนั้นอาจถูกโต้แย้งได้ โดยเฉพาะบุคคลบางคนหรือการพิสูจน์ข้อเท็จจริง บางอย่าง ตัวอย่าง เช่น มาตรา 1354 ของประมวลกฎหมายแห่งฝรั่งเศส ซึ่งยอมให้มีการโต้แย้ง เกี่ยวกับข้อสันนิษฐานความผิดในคดีอุบัติเหตุที่เกิดจากรถยนต์หรือ เครื่องมืออย่างอื่นภายใต้การพิสูจน์ ของจำเลยว่าอุบัติเหตุ นั้นเกิด เพราะ เหตุสุคริวยุติหรือ เป็นการกระทำของบุคคลที่สาม

(3) ข้อสันนิษฐานนั้นอาจถูกโต้แย้งโดยเฉพาะการพิสูจน์ถึง เจตนา เช่น ข้อสันนิษฐาน ใน เรื่องการให้โดยเสนหาที่มีขอบด้วยกฎหมายตามประมวลกฎหมายแห่งฝรั่งเศส มาตรา 1100

ตามกฎหมายอิตาลี ข้อสันนิษฐานของกฎหมายอาจถูกโต้แย้งโดยพยานหลักฐาน บางอย่าง เช่น พยานหลักฐานแวดล้อมกรณี ตัวอย่างข้อสันนิษฐานทางกฎหมาย เช่น ประมวลกฎหมาย แห่งอิตาลี มาตรา 1147 บัญญัติว่า "การครอบครองให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าครอบครองโดยสุจริต" (Possession is presumed to be in good faith)³

ตามกฎหมายไทย ข้อสันนิษฐานไม่เค็ดขาดนี้มีอยู่ตามบทบัญญัติในกฎหมายต่าง ๆ เป็นอันมากมีข้อสังเกตุได้ว่า ส่วนมากกฎหมายมักใช้คำว่า "ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า..." หรือ "ให้สันนิษฐานว่า" ผลของข้อสันนิษฐานไม่เค็ดขาดนี้ ก็มีอยู่เพียงเป็นการโยนหน้าที่นำสืบไปให้อีก ฝ่ายหนึ่งที่จะต้องสืบหักล้างข้อสันนิษฐานนั้น คือว่าถ้าข้อสันนิษฐานมีอยู่ เป็นคุณแก่ฝ่ายใดฝ่ายนั้นก็ให้นำสืบ

1. ยิงค์คีร์ กฤษณะจินดา, กฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 124.

2. Peter Herzog, Civil Procedure in France, pp.314-316.

3. Maruo Cappeletti and Joseph M. Perillo, Civil Procedure in Italy, p.213.

แต่เพียงว่าได้ปฏิบัติตาม เจื่อนไข่นั้นแล้วคนก็จะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐาน ตก เป็นหน้าที่อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องนำสืบหักล้าง¹

ตัวอย่างข้อสันนิษฐานไม่ เค็ดขาดคามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 6 "ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าบุคคลทุกคนกระทำการโดยสุจริต"

มาตรา 17 "ถ้าบุคคลหลายคนถึงชีวิตอันตราายในเหตุอันตราายร่วมกันและเป็น การพันวิสัยจะกำหนดว่าคนไหนถึงชีวิตอันตราายก่อนหลังไซ้ ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าตายพร้อมกัน"

มาตรา 565 "การเช่าถือสวนนั้น ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า เช่ากันปีหนึ่ง การเช่านาก็ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า เช่ากันตลอดฤดูทำนาปีหนึ่ง"

มาตรา 802 "ในเหตุถูกเงิน เพื่อจะป้องกันมิให้ตัวการต้องเสียหาย ท่านให้ สันนิษฐานไว้ก่อนว่าตัวแทนจะทำการใด ๆ เช่นอย่างวิญญูชนจะพึงกระทำก็ย่อมมีอำนาจจะทำ ได้ทั้งสิ้น"

1.2 ลักษณะของข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมายในคดีละเมิด

โดย เหตุที่หน้าที่ที่จะพิสูจน์ความผิดของผู้ต้องรับผิดย่อม เป็นภาระอันหนักสำหรับ ผู้ต้องเสียหายและมีจะประสบความล้มเหลวบ่อย ๆ ดังนั้น ในบางกรณีกฎหมายจึงได้ตั้งข้อ สันนิษฐานในความผิด (présomption de faute) ต่อบุคคลบางประเภทสำหรับความเสียหาย ซึ่งได้ก่อให้เกิดแก่บุคคลภายนอก ทั้งนี้อาจเป็นการก่อกำขึ้นโดยบุคคลที่อยู่ภายใต้อำนาจของบุคคล ประเภทนั้น ซึ่งเรียกว่า "ความรับผิดในการกระทำของบุคคลอื่น" (responsabilité du fait d'autrui) หรือโดยทรัพย์สินซึ่งบุคคลประเภทนั้นมีกรรมสิทธิ์หรือควบคุมดูแล เรียกว่า "ความรับผิดในการกระทำของทรัพย์สิน" (responsabilité du fait des choses) ข้อสันนิษฐานในความผิด เป็นข้อสันนิษฐานทางกฎหมาย (présomption légale) ทำให้ ผู้เสียหายไม่มีภาระการพิสูจน์ ซึ่งในกฎหมายฝรั่งเศสสมัยบัญญัติไว้ในมาตรา 1384 ถึง 1386 เทียบ ได้กับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย มาตรา 425, 427, 429, 430, 433, 434, 436, 437

1 ไอสถ โกลิน, คำอธิบายและเปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศ ในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 46.

แนวความคิดโดยทั่วไปที่สำคัญที่ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานดังกล่าวนี้ ก็โดยที่บุคคลบางคนมีหน้าที่ระงับดูแลบุคคลอื่นบางคนหรือสิ่งของบางสิ่ง กล่าวคือมีอำนาจสั่งหรือควบคุมดูแล (pouvoir de direction et de contrôle) บุคคลหรือสิ่งของเหล่านั้น ดังนั้น ถ้าบุคคลที่ตนระงับดูแลก่อความเสียหายขึ้น ย่อมสันนิษฐานได้ว่าบุคคลที่ระงับดูแลมีความผิดและจะต้องรับผิด แต่ขนาดและขอบเขตแห่งข้อสันนิษฐานย่อมไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้แล้วแต่กรณี¹

ที่ว่า "ข้อสันนิษฐานในความผิด" (présomption de faute) นั้น ไม่ใช่ข้อสันนิษฐานความรับผิด หมายความว่าไม่มีความผิด แต่กฎหมายสันนิษฐานหรือให้ถือว่าได้กระทำความผิดหรือประมาทเลินเล่อในการไม่ควบคุมดูแลถูกจ้าง, ตัวแทน, ผู้เยาว์ หรือคนวิกลจริต สัตว์, สิ่งของหรือยานพาหนะ เมื่อสันนิษฐานว่าได้กระทำความผิดก็ย่อมมีความรับผิดไปในตัวจะเป็นข้อสันนิษฐานเด็ดขาด (juris et de jure) หรือไม่เด็ดขาด (juris Tantum) นั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ฉะนั้นที่ว่าข้อสันนิษฐานในความผิดนั้นจึงเป็นคนละเรื่องกับการที่บุคคลกระทำละเมิดอันจะบังคับกันได้ตามมาตรา 420 ซึ่งไม่เกี่ยวกับข้อสันนิษฐานในความผิดแต่ประการใด ที่ว่าความผิดนั้นมีได้หมายความว่ากระทำละเมิดตามมาตรา 420 แต่เป็นความผิดชนิดที่ผู้ต้องรับผิด (l'individu responsable) ไม่ต้องมีความตั้งใจละเมิด (wrongful intent, faute) หรือประมาทเลินเล่อ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งไม่ได้ตั้งใจหรือประมาทเลินเล่อ เมื่อเป็นข้อสันนิษฐานแล้ว จึงไม่ใช่เรื่องบุคคลกระทำความผิดตามมาตรา 420 และที่ว่าความผิดนั้นมีได้หมายความว่าเมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นย่อมเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้ต้องรับผิด เพราะถ้าหากเป็นการกระทำและเป็นการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้กระทำ จึงเป็นความผิดส่วนตัว (faute personnelle) มีความเสียหายเกิดขึ้น ย่อมบังคับกันได้ตามมาตรา 420 อยู่แล้ว ที่ว่าความผิดเกี่ยวกับข้อสันนิษฐานดังกล่าวนี้ได้หมายความว่ากระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อหรือสันนิษฐานว่าผู้ต้องรับผิดได้กระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อจนเกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่นตามมาตรา 420 แต่ประการใดเลย²

ข้อสันนิษฐานความผิดดังกล่าวนี้เป็นข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมาย (présomption légale de faute) มิใช่ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริง (présomption simple) เป็นคนละเรื่องกับข้อสันนิษฐานในกฎหมาย (presumption in law) ที่ว่า ถ้า

1 ไพจิตร บุญพันธุ์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมาย, หน้า 46-47.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 47-48.

พิสูจน์ว่ามีข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว กฎหมายให้ถือว่ามิหรืออนุมานว่ามีข้อเท็จจริงอื่นอีกได้ ดังที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1349 และที่บัญญัติไว้ใน ป.พ.พ. มาตรา 327, 490, 561, 802, 804, 857, ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งบทบัญญัติดังกล่าวมานี้มีความอยู่ชัดเจน โดยใช้คำว่า "ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า..." ข้อสันนิษฐานดังกล่าว เป็นเพียงข้อสันนิษฐานในกฎหมาย ไม่ใช่ข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมาย แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าบทบัญญัติที่เกิดจากข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมายนั้น จะไม่เป็นข้อสันนิษฐานในกฎหมายไปด้วยในตัว¹

การที่ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสบัญญัติข้อสันนิษฐานความผิดตั้งแต่มาตรา 1384 ถึง 1386 นั้น มีข้อพิจารณาบางประการดังนี้²

1. การที่กฎหมายบัญญัติให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งรับผิดชอบ เนื่องจากการกระทำของผู้อื่นหรือของสัตว์หรือของสิ่งของนั้น มิได้หมายความว่า บุคคลที่ถูกถือว่ารับผิดชอบนั้น เป็นผู้ปราศจากมลทินแห่งความผิดแท้จริง มูลฐานแห่งกฎหมายในเรื่องนี้มีว่า ผู้ที่รับผิดชอบนั้นได้ก่อความผิดขึ้นเช่นกัน แต่ผู้ร่างกฎหมาย เล็งเห็นว่ารูปกรณีนั้น ๆ พอถือได้แล้วว่าเป็นความผิด จึงบัญญัติเป็นข้อสันนิษฐานลงไป ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้เสียหาย ที่ไม่จำเป็นต้องนำสืบข้อเท็จจริงต่อศาลว่าผู้ก่อความเสียหายได้กระทำผิด

2. เนื่องจากกฎหมายได้ตั้งข้อสันนิษฐาน ให้มีความผิดเกิดขึ้นทำให้ฝ่ายผู้เสียหายได้ประโยชน์ไม่ต้องสืบความผิดเช่นนี้ การตีความในคัมภีร์กฎหมาย เรื่องกรณีที่กฎหมายสันนิษฐานว่าเป็นความผิดนี้จึงจำเป็นต้องตีความโดยเคร่งครัด เพราะเป็นหลักกเว้นไม่ควรจะขยายความออกไปปรับกับข้อเท็จจริงที่กฎหมายมิได้ระบุไว้

3. การที่กฎหมายบัญญัติให้สันนิษฐานว่ามีความผิดเมื่อเข้ากรณีดังที่ได้ระบุไว้ นั้น มิได้หมายความว่าทำให้ผู้เสียหายหมดสิทธิฟ้องร้องทางละเมิดโดยอาศัยหลักทั่วไปดังกล่าวไว้ในมาตรา 1382 เพราะการที่ผู้ร่างได้บัญญัติกรณีที่สันนิษฐานว่ามีความผิดนั้น เป็นการเพิ่มเติมสิทธิให้แก่ผู้เสียหายอีก หากใช่เป็นการคัดถอนไม่ ผู้เสียหายจะฟ้องร้องทั้งสองทาง โดยฟ้องเรียกค่าเสียหายตามหลักละเมิดธรรมดา และฟ้องเรียกค่าเสียหายโดยอาศัยหลักพิเศษ ให้ได้รับค่าเสียหายถึงสองค่านั้นไม่ได้ แต่เขาย่อมมีสิทธิที่จะเลือกฟ้องเอาได้ เมื่อเหตุที่เกิดขึ้น เข้ากรณีที่กฎหมายบัญญัติให้รับผิดชอบโดยสันนิษฐานว่ามีความผิดนั้น ย่อมไม่มีอะไรที่ห้ามผู้เสียหายที่จะฟ้องโดยอาศัยหลักละเมิดธรรมดาได้

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

2 จีดี เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด, หน้า 166-168.

ในคำรากกฎหมายอังกฤษได้มีการกล่าวถึงข้อสันนิษฐานความประมาทเดินเลื้อ (presumption of negligence) ของจำเลย หลักกฎหมายอังกฤษนั้นสืบเนื่องมาจากหลักกฎหมายโรมันซึ่งเป็นหลักกฎหมายทั่วไปที่ว่า "Res Ipsa Loquitur" ซึ่งเป็นภาษาลาตินแปลความได้ว่า "เหตุการณ์ย่อมแจ้งชัดอยู่ในตัวเอง" (The thing (accident) speaks for itself) ใช้บังคับในคดีที่เกิดความเสียหายโดยประมาทเดินเลื้อ ในกรณีที่ไม่ต้องพิสูจน์ว่าจำเลยได้ประมาทเดินเลื้อนอกเหนือไปจากเหตุที่เกิดขึ้นนั้นเองอันแสดงว่าเกิดจากความประมาทเดินเลื้ออยู่ในตัว โดยหลักที่ว่าเป็นหน้าที่ของโจทก์ที่จะพิสูจน์ว่าจำเลยประมาทเดินเลื้อ ไม่ใช่จำเลยจะต้องพิสูจน์ ในบางกรณีโจทก์ย่อมประสบความสำเร็จยากมากมายน เพราะอาจเป็นไปได้ว่า เหตุที่เกิดขึ้นอยู่ในความรู้เห็นของจำเลยแต่ผู้เดียวที่เป็นผู้ก่อขึ้น โจทก์สามารถพิสูจน์ว่าเหตุที่เกิดขึ้นได้ก็จริง แต่ก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเหตุนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร อันจะเป็นการแสดงถึงมูลกรณีหรือที่มา (origin)แห่งความประมาทของจำเลย ในการใช้หลักเรื่อง "เหตุการณ์ย่อมแจ้งชัดอยู่ในตัวเอง" (principle of res ipsa loquitur) ย่อมทำให้พิสูจน์ได้ง่ายขึ้น เป็นการหลีกเลี่ยงข้อยุ่งยากไปได้มาก¹

การฟ้องคดีละเมิดโดยประมาทเดินเลื้อ โจทก์ต้องพิสูจน์ว่าความเสียหายที่ได้รับเป็นผลจากสิ่งซึ่งอยู่ในความควบคุมของจำเลย และความเสียหายนั้นธรรมดาจะไม่เกิดขึ้น ถ้าหากว่าจำเลยได้ใช้ความระมัดระวัง สุภาชิตที่ว่า "res ipsa loquitur" นำมาใช้ปลดเปลื้องภาระของโจทก์ในการพิสูจน์ถึงความประมาทเดินเลื้อ มีปัญหาว่า ข้อสันนิษฐานความประมาทเดินเลื้อ (presumption of negligence) จะเป็นข้อสันนิษฐานของกฎหมาย (presumption of Law) หรือข้อสันนิษฐานหาข้อเท็จจริง (presumption of fact)

อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้ดูเหมือนจะปรากฏชัดว่า ข้อสันนิษฐานความประมาทเดินเลื้อ เป็นข้อสันนิษฐานของกฎหมาย (presumption of law)²

หลัก "res ipsa loquitur" ไม่ใช่หลักว่าด้วยความรับผิด (principle of liability) หรือหลักของกฎหมายสารบัญญัติ (principle of substantive law) แต่เป็นกฎเกณฑ์ในลักษณะพยานหลักฐาน (rule of evidence) มีกรณีหลายกรณี ที่ถือว่าเหตุการณ์ย่อมแจ้งชัดอยู่ในตัวเอง ในการใช้หลักนี้โจทก์เพียงแต่พิสูจน์ว่าได้เกิดเหตุขึ้นก็พอแล้ว ไม่ต้องพิสูจน์อะไร

1 โทจิตร ปุญญพันธ์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมาย, หน้า 51-52.

2 D.W. Elliott, Phipson's Manual of the Law of Evidence, pp.243-244.

กันอีก ไม่จำต้องอ้างหรือพิสูจน์ถึงการกระทำหรือละเว้นการกระทำของจำเลยโดยเฉพาะ ผลของการใช้หลักนี้ก็คือ ย่อมถือว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยจำเลยไม่ได้ประมาทเลินเล่อ นั้น เป็นเสมือนหนึ่งว่าได้เกิดขึ้นอันเป็นผล เนื่องจากมาจากการประมาทเลินเล่อของจำเลยเอง จึง ย่อมเป็นที่เห็นได้ว่าย่ำอย่างน้อยที่สุดผลของการใช้หลักเหตุการณ์ย่อมแจ้งชัดอยู่ในตัวเองนี้ ก็คือ เพียงแต่ เหตุที่เกิดขึ้น เท่านั้นย่อม เป็นการแสดงพยานหลักฐาน เบื้องต้น เกี่ยวกับความประมาท เลินเล่อ (prima facie evidence of negligence)¹

1.3 ค้ำประกันกฎหมายเกี่ยวกับข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมายในที่นี่มูลละเมิด

ในประเทศฝรั่งเศส กฎหมายสันนิษฐานว่ามีความผิดต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายซึ่งที่ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส ได้มีบัญญัติไว้ตั้งแต่มาตรา 1384 ถึงมาตรา 1386 โดยผู้กล่าวหาไม่ต้องพิสูจน์ แยกได้เป็น 3 ประเภท คือ²

1. ความรับผิดเนื่องจากการกระทำของผู้อื่น
2. ความรับผิดเนื่องจากการกระทำของสัตว์
3. ความรับผิดเนื่องจากการกระทำของสิ่งของ

1. ความรับผิดในการกระทำของผู้อื่น (responsabilite' du fait d'autrui)

1.1 นายและผู้บังคับบัญชารับผิดเนื่องจากการกระทำของคนใช้และเสมียน

กรณีที่กฎหมายบัญญัติให้รับผิดเนื่องจากการกระทำของผู้อื่นกรณีหนึ่งก็คือนาย (maitre) และผู้บังคับบัญชา (commettant) รับผิดเนื่องจากการกระทำของคนใช้ (domestique) หรือของเสมียน (employe) ตั้งแต่มาตรา 1384 ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า "นายและผู้บังคับบัญชาย่อมรับผิดต่อความเสียหาย เนื่องจากคนใช้และเสมียนได้ก่อขึ้นในตำแหน่งหน้าที่นั้น"³

ข้อสันนิษฐานของกฎหมายว่าความเสียหายที่คนใช้และเสมียนได้ก่อขึ้น นายและผู้บังคับบัญชาต้องรับผิดนี้ เป็นข้อสันนิษฐานเด็ดขาด (presomption irrefragable หรือ juris et de jure) จะนำสืบหักล้างไม่ได้⁴

1 ไพจิตร บุญพันธุ์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมาย, หน้า 52.

2 จีค เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด, หน้า 166.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 182.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 182.

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 425 บัญญัติว่า "นายจ้างต้องร่วมกันรับผิดชอบลูกจ้างในผลแห่งละเมิดซึ่งลูกจ้างได้กระทำไปในทางการที่จ้างนั้น"

จะเห็นได้ว่าความรับผิดชอบของนายจ้างตามมาตรา 425 นี้เป็นความรับผิดชอบเนื่องมาจากลูกจ้างได้กระทำละเมิดต่อผู้อื่นซึ่งนายจ้างก็จำต้องรับผิดชอบด้วยและไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ว่าไม่ได้มีคำสั่งไว้โดยชัดแจ้งแต่ประการใด เพียงแต่ได้ความว่าเป็นนายจ้างลูกจ้างได้กระทำละเมิดในทางการที่จ้าง อย่างไรก็ตามความรับผิดชอบตามมาตรา 425 เป็นข้อสันนิษฐานเด็ดขาดของกฎหมายให้นายจ้างรับผิดชอบกับลูกจ้าง นายจ้างจะพิสูจน์ว่าตนไม่มีส่วนในการก่อการละเมิดหาได้ไม่ ทั้งนี้ มีผลมาจากข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมายดังกล่าวแล้ว¹

1.2 บิดามารดารับผิดเนื่องจากการกระทำของบุตร

มาตรา 1384 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า "บิดาย่อมรับผิดชอบต่อความเสียหายเนื่องจากการกระทำของบุตรคน ซึ่งเป็นผู้เยาว์และอาศัยอยู่กับตน มารดาจะต้องรับผิดชอบดังกล่าวข้างต้น หากสามีของตนได้มรณะแล้ว... ความรับผิดที่กล่าวไว้นี้ย่อมมีอยู่นอกจากบิดามารดา... จะพิสูจน์ได้ว่าตนไม่สามารถจะขัดขวางการกระทำที่ก่อความรับผิดนั้น"²

บิดาหรือมารดาจะต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการกระทำของบุตร ทั้งนี้เป็นการสันนิษฐานว่าบิดาหรือมารดาเองได้กระทำผิดขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งในกรณีดังกล่าวนี้ผู้เสียหายได้รับประโยชน์จากตัวบทกฎหมายนี้ โดยไม่ต้องพิสูจน์ความผิดของบิดามารดาผู้เสียหายมีแต่สืบข้อเท็จจริงว่ากรณีที่เกิดขึ้น เข้าหลักเกณฑ์ต่าง ๆ หน้าที่นำสืบว่าผิดหรือไม่กลับไปตกยังบิดาหรือมารดา นอกจากว่าผู้เสียหายได้รับประโยชน์ โดยไม่ต้องสืบว่าบิดาหรือมารดาได้กระทำความผิดแล้ว นักนิติศาสตร์บางท่านเช่น ท่าน Mazeaud ยังได้ให้ความเห็นอย่างมีเหตุผลต่อไปอีกว่า ข้อเท็จจริงว่าด้วยความสัมพันธ์แห่งเหตุและผลระหว่างความเสียหายกับความผิดของบิดาหรือมารดานั้น ผู้เสียหายก็ไม่ควรนำสืบอีกด้วยเช่นกัน เพราะเป็นของธรรมดาว่าหากบังคับให้พิสูจน์ความสัมพันธ์แห่งเหตุและผลระหว่างความเสียหายกับความผิดแล้วก็เท่ากับบังคับให้พิสูจน์ความผิดเช่นกัน มิฉะนั้นจะรู้ได้อย่างไรว่าความเสียหายเนื่องมาจากเหตุไหน ดังนี้ เมื่อเข้ากรณีบัญญัติในเรื่องนี้แล้ว ผู้เสียหายก็ย่อมจะได้ประโยชน์ผิดกับกรณีความรับผิดทางละเมิดตามหลักธรรมดาถึง 2 ประการ คือ

1 ไหจิตร บุญพันธุ์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมาย, หน้า 54.

2 จีดี เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแห่งลักษณะละเมิด, หน้า 169.

1. ไม่ต้องพิสูจน์ความผิดของบิดาหรือมารดา
2. ไม่ต้องพิสูจน์ความสัมพันธ์แห่งเหตุและผลระหว่างความเสียหายและความผิดนั้น

ข้อสันนิษฐานดังกล่าวนี้ เป็นข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาด นำสืบหักล้างได้ เพราะกฎหมายบัญญัติว่าถ้าบิดาหรือมารดาไม่สามารถจะชี้แจงการกระทำที่ก่อความผิดนั้นแล้ว บิดาหรือมารดาก็ไม่ต้องรับผิด แต่ปัญหาว่าบิดาหรือมารดาจะต้องนำสืบได้ในข้อเท็จจริงเพียงใดจึงจะถือว่าได้หักล้างข้อสันนิษฐานนี้แล้ว นักนิติศาสตร์บางท่าน เช่น ท่าน Demogue เห็นว่าเพียงแต่พิสูจน์ว่าตนได้ควบคุมดูแลเด็กโดยไม่ขาดตกบกพร่องดังนี้แล้วบิดาหรือมารดาก็พ้นผิด

ท่าน Lalou เห็นว่าถ้าพิสูจน์ได้ว่าคนไม่อยู่ในฐานะที่จะควบคุมดูแลเด็กได้ เช่น บุตรกระทำผิดในระหว่างที่ตนถูกเกณฑ์ไปรับราชการทหาร ดังนี้ก็ เป็นเหตุยกเว้นความรับผิดแล้ว

ท่าน Mazeaud เห็นว่า แม้บิดาหรือมารดาจะได้พิสูจน์ว่าตนได้ควบคุมดูแลเด็กอย่างสมบูรณ์หรือว่าอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถจะควบคุมดูแลบุตรของตนก็ตาม ตนจะต้องรับผิดอยู่อีก เว้นแต่จะได้พิสูจน์อีกข้อหนึ่งว่าตนได้ให้การอบรมอย่างดี (une bonne éducation) แก่บุตรแล้ว เพราะการที่ไม่ให้การอบรมอย่างดีแก่บุตรนั้น จะเรียกว่าไม่สามารถชี้แจงการกระทำที่ก่อความผิดไม่ได้¹

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 429 บัญญัติว่า "บุคคลใดแม้ไร้ความสามารถ เพราะเหตุ เป็นผู้เยาว์หรือวิกลจริตก็ยังคงรับผิดในผลที่ตนทำละเมิด บิดามารดาหรือผู้อนุบาลของบุคคล เช่นว่านี้ย่อมต้องรับผิดร่วมกับเขาคด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแก่หน้าที่ดูแลซึ่งทำอยู่นั้น"

ความรับผิดตามมาตรา 429 นี้เป็นข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมายซึ่งบิดามารดาหรือผู้อนุบาลซึ่งมีหน้าที่ดูแลนั้นจะต้องรับผิดก่อน โดยผู้เสียหายไม่ต้องพิสูจน์ว่าบิดามารดาหรือผู้อนุบาลมิได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแต่ประการใด แต่เป็นหน้าที่ของบิดามารดาหรือผู้อนุบาลจะต้องพิสูจน์ว่าตนได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแก่หน้าที่ดูแลซึ่งกระทำอยู่แล้วนั้น แม้จะมีความระมัดระวังตามสมควร หากบิดามารดาหรือผู้อนุบาลไม่พิสูจน์หรือพิสูจน์ไม่ได้ตนก็ย่อมแพ้คดี ดังจะเห็นได้จากคำพิพากษาฎีกาที่ 1315/2520 บิดาเคยใช้บุตรขับขีรถจักรยานยนต์ไปซื้อของและทำเป็นธุระดังนี้ นอกจากบิดาจะไม่ได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแก่หน้าที่ดูแลซึ่งทำนั้นแล้ว บิดากลับสนับสนุนให้บุตรผู้เยาว์ขับขีรถจักรยานยนต์อีกด้วย จึงต้องรับผิดร่วมกับบุตรตามมาตรา 429²

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 175-177.

2 ไพจิตร บุญพันธุ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด, หน้า 95.

กล่าวโดยสรุปความรับผิดตามมาตรา 429 แม้จะเป็นเรื่องข้อสันนิษฐานในความผิดก็ตามก็เป็นข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาด (rebuttable presumption) โดยให้โอกาสแก่บิดามารดาจะพิสูจน์ว่าคนได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแก่หน้าที่ดูแลซึ่งทำอยู่นั้น¹

1.3 ครูและครูสอนลูกมือฝึกหัดรับผิดเนื่องจากการกระทำของนักเรียนและลูกมือฝึกหัด
บุคคลที่ถูกรับผิดเนื่องจากการกระทำของผู้อื่นอีกจำพวกหนึ่งก็คือครู (instituteur) และครูสอนลูกมือฝึกหัด (artisan) โดยมาตรา 1384 แห่งประมวลกฎหมายแห่งฝรั่งเศส ได้กล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า "ครูและครูสอนลูกมือฝึกหัดย่อมรับผิดต่อความเสียหายอันนักเรียนและลูกมือฝึกหัดได้ก่อขึ้น ในระหว่างที่อยู่ในความควบคุมดูแลของครูและครูสอนลูกมือฝึกหัดนั้น ความรับผิดที่กล่าวนี้ย่อมมีอยู่นอกจาก...ครู ครูสอนลูกมือฝึกหัดจะพิสูจน์ได้ว่าคนไม่สามารถจะขัดขวางการกระทำที่ก่อความรับผิดนั้น"²

มาตรานี้กำหนดให้ครูและครูสอนลูกมือฝึกหัดรับผิด เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าคนไม่สามารถจะขัดขวางการกระทำที่ก่อความรับผิดนั้น การที่สันนิษฐานว่าครูและครูสอนลูกมือฝึกหัดกระทำผิดในเมื่อนักเรียนหรือลูกมือฝึกหัดได้ก่อความเสียหายขึ้นในระหว่างที่ตนควบคุม นั้น นักนิติศาสตร์บางท่าน เช่น ท่าน Planiol เห็นว่าเป็นข้อสันนิษฐานที่ออกจะรุนแรงไป ค่อมายปรากฏว่าใน ค.ศ.1933 ได้มีการเสนอร่างพระราชบัญญัติแก้กฎหมายนี้ อีก เสนอร่างฉบับนี้เรียกกันว่า Proposition Bokanoski ร่างพระราชบัญญัตินี้มีใจความสำคัญว่า เมื่อได้เกิดกรณีเช่นนี้ขึ้นแล้ว ผู้เสียหายต้องมีหน้าที่อีกประการหนึ่งจึงจะเรียกร้องเอาความรับผิดจากครูได้ คือต้องนำสืบว่าครูนั้นได้ประมาท เลิน เล่อ³

ประมวลกฎหมายแห่งและพาณิชย์ มาตรา 430 บัญญัติว่า "ครูบาอาจารย์ นายจ้าง หรือบุคคลอื่นซึ่งรับดูแลบุคคลผู้ไร้ความสามารถอยู่เป็นนิตย์ก็ดี ชั่วครั้งชั่วคราวก็ดี จำต้องรับผิดร่วมกับผู้ไร้ความสามารถในการละเมิดซึ่งเขาได้กระทำลง ในระหว่างที่อยู่ในความดูแลของตน ถ้าหากพิสูจน์ได้ว่าบุคคลนั้น ๆ มิได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควร"

1 ไพจิตร บุญพันธุ์, ประมวลกฎหมายแห่งและพาณิชย์ ข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมาย, หน้า 54.

2 จีต เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแห่งลักษณะละเมิด, หน้า 177-178.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 181.

ความรับผิดตามมาตรา 430 นี้ต่างกับความรับผิดตามมาตรา 429 ที่ว่าตามมาตรา 429 บัญญัติให้บิดามารดาหรือผู้อนุบาลมีหน้าที่นำสืบว่าคนได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควร แต่ตามมาตรา 430 เป็นหน้าที่ของผู้เสียหายต้องนำสืบให้ได้ความว่าผู้มีหน้าที่ดูแลมิได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแก่หน้าที่ที่ต้องดูแล¹

กรณีอาจมีปัญหาว่า หากผู้เสียหายมีหน้าที่นำสืบว่าผู้รับผิดชอบประมาทเดินเลื้อยได้กระทำผิดดังนี้แล้ว ก็จะเป็นการหันเข้าหากฎหมายละเมิดตามหลักธรรมคาไป ท่านอาจารย์จืด เศรษฐบุตร² ให้เหตุผลว่า "ได้กล่าวในเรื่องบิดาหรือมารดารับผิดเพื่อบุตรนั้นว่า ข้อสันนิษฐานนั้นเป็นประโยชน์แก่ผู้เสียหายถึง 2 ประการคือ ประการที่หนึ่งไม่ต้องสืบความผิดและประการที่สองไม่ต้องสืบความสัมพันธ์แห่งเหตุและผลระหว่างความผิดกับความเสียหาย ดังนี้จึงเข้าใจว่าในเรื่องรับผิดเพื่อผู้อื่นตามมาตรา 430 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของเรา ผู้เสียหายไม่จำเป็นต้องสืบความสัมพันธ์แห่งเหตุและผลระหว่างความผิดและความเสียหาย เป็นหน้าที่ของผู้รับผิดชอบเพื่อผู้อื่นต่างหากที่จะสืบแก้ว่าไม่มีความสัมพันธ์แห่งเหตุและผล"

อย่างไรก็ตาม แม้มาตรา 430 จะได้บัญญัติให้เป็นหน้าที่ของผู้เสียหายที่จะนำสืบให้ได้ความว่าผู้มีหน้าที่ดูแลมิได้ใช้ความระมัดระวัง แต่ก็ยังถือว่าเป็นข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมาย³

2. ความรับผิดเนื่องจากการกระทำของสัตว์

ความรับผิดในความเสียหายที่เกิดขึ้นเพราะสัตว์ (responsabilité du dommage causé par les animaux) ก็เป็นความรับผิดในความเสียหายที่เกิดจากทรัพย์สินหรือวัตถุสิ่งของ (responsabilité du dommage causé par les choses) เหมือนกัน เพราะสัตว์ก็เป็นทรัพย์สินวัตถุสิ่งของอย่างหนึ่ง⁴

ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1385 บัญญัติว่า "เจ้าของสัตว์หรือบุคคลที่ใช้สัตว์ระหว่างที่ใช้สัตว์นั้นย่อมรับผิดชอบความเสียหายซึ่งสัตว์นั้นได้ก่อขึ้น จะเป็นด้วยสัตว์นั้นอยู่ในระหว่างดูแลหรือว่าหลงไปหรือหลุดหนีไปก็ตาม"⁵

1 ไชจิตร ปุญญพันธ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด, หน้า 97.

2 จืด เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด, หน้า 181-182.

3 ไชจิตร ปุญญพันธ์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมาย, หน้า 55.

4 ไชจิตร ปุญญพันธ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด, หน้า 98.

5 จืด เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด, หน้า 203.

เมื่อสัตว์ได้ก่อความเสียหายขึ้น มาตรา 1385 ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส บัญญัติว่าผู้เป็นเจ้าของสัตว์หรือผู้ใช้สัตว์ต้องรับผิด ดังนี้จึงเป็นการเห็นได้ว่า ได้มีข้อสันนิษฐานว่าเจ้าของสัตว์หรือผู้ใช้สัตว์นั้นได้กระทำความผิดขึ้นแล้ว ปัญหาต่อไปก็คือว่า ข้อสันนิษฐานดังกล่าวนี้เป็นข้อสันนิษฐานอย่างเด็ดขาด (Presomption irrefragable-juris et de jure) หรือเป็นเพียงข้อสันนิษฐานที่สืบทักล้างได้ (Presomption Simple juris tan-tum) แต่เดิมศาลฝรั่งเศสได้ถือว่าเป็นข้อสันนิษฐานชนิดน่าสืบทักล้างได้ ฉะนั้นเจ้าของสัตว์หรือผู้ใช้สัตว์อาจนำสืบว่า คนได้ใช้ความระมัดระวังดูแลป้องกันมิให้สัตว์ก่อความเสียหายแล้ว แต่สัตว์ก็ยังไปกระทำซึ่งเขาหมดความสามารถที่จะหยุดยั้งห้ามได้ เป็นการนำสืบว่าคนมิได้กระทำความผิด ดังนี้ เจ้าของสัตว์หรือผู้ใช้สัตว์ก็จะพ้นจากความรับผิดได้ (Req. 23 Décembre 1879. 1880-1-134)

แต่ต่อมาตั้งแต่ได้มีอุบัติเหตุในทางจราจรมากขึ้น ศาลฝรั่งเศสได้เปลี่ยนความเห็นใหม่ถือว่าความรับผิดเนื่องจากการกระทำของสัตว์นี้ ได้ให้ข้อสันนิษฐานชนิดเด็ดขาดเจ้าของสัตว์หรือผู้ใช้สัตว์จะนำสืบหักล้างว่าคนได้ใช้ความระมัดระวังไม่ได้ประมาณเงินเล่าในการดูแลสัตว์ ดังนี้ไม่ได้

เหตุผลที่ศาลอ้าง เพื่อที่จะห้ามมิให้เจ้าของสัตว์หรือผู้ใช้สัตว์นำสืบว่าตนไม่ผิดอันทำให้ตนพ้นจากความรับผิดเนื่องจากการกระทำของสัตว์นั้น ปรากฏอยู่ในคำพิพากษาศาลสูงลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 1930 ซึ่งได้มีการประชุมใหญ่ ศาลได้กล่าวว่าความรับผิดเนื่องจากการกระทำของสัตว์ตามมาตรา 1385 นี้มิได้ก่อข้อสันนิษฐานความผิด (Présomption de faute) แต่เป็นการก่อข้อสันนิษฐานความรับผิด (Présomption de responsabilite) ฉะนั้นการที่ห้ามมิให้เจ้าของสัตว์หรือผู้ใช้สัตว์พิสูจน์หักล้างโดยอ้างว่าตนไม่ได้กระทำความผิดจึงไม่ขัดกับหลักมาตรา 1352 การที่ว่าความรับผิดเนื่องจากการกระทำของสัตว์ก่อข้อสันนิษฐานความรับผิดนี้ หาใช่ว่าเป็นข้อสันนิษฐานเด็ดขาดไม่ คงเป็นข้อสันนิษฐานที่สืบทักล้างได้ โดยสืบทักล้างว่า ผู้เสียหายได้กระทำความผิดขึ้นเองหรือว่ามีเหตุสุดวิสัย แต่จะสืบทักล้างว่าตนไม่ได้กระทำความผิดนั้นไม่ได้¹

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 433 บัญญัติว่า "ถ้าความเสียหายเกิดขึ้นเพราะสัตว์ ท่านว่าเจ้าของสัตว์หรือบุคคลผู้รับเลี้ยงรักษาไว้แทนเจ้าของ จำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ฝ่ายที่ต้องเสียหายเพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันเกิดแต่สัตว์นั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนได้ใช้ความระมัดระวังอันสมควรแก่การเลี้ยงการรักษาตามชนิดและนิสัยของสัตว์หรือตามพฤติการณ์อย่างอื่นหรือพิสูจน์ได้ว่าความเสียหายนั้นย่อมจะต้องเกิดมีขึ้นทั้งที่ได้ใช้ความระมัดระวังถึงเพียงนั้น"

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 213-214.

ความรับผิดตามมาตรา 433 เป็นหน้าที่ของเจ้าของหรือผู้รับเลี้ยงรักษาสัตว์แทนเจ้าของสัตว์จะต้องพิสูจน์ (preuve contraire) ว่าคนได้ใช้ความระมัดระวังอันสมควรแก่การเลี้ยงการรักษาตามชนิดและนิสัยของสัตว์หรือตามพฤติการณ์อย่างอื่นหรือพิสูจน์ว่าความเสียหายนั้นย่อมจะต้องเกิดมีขึ้นทั้งที่ได้ใช้ความระมัดระวังถึงเพียงนั้นแล้วถ้าพิสูจน์ดังกล่าวนี้ไม่ได้ ก็ต้องรับผิดจะอ้างเหตุอื่นมาเป็นข้อแก้ตัวให้พ้นผิดไปไม่ได้¹

การที่มาตรา 433 ได้อนุญาตให้เจ้าของหรือผู้รับเลี้ยงรักษาสัตว์แทนเจ้าของนี้มีโอกาสนำสืบว่าคนได้ใช้ความระมัดระวังอันสมควรตามชนิดและนิสัยของสัตว์ทำให้ได้รับการยกเว้นความรับผิดได้ ซึ่งผิดกับกฎหมายฝรั่งเศส ข้อนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ความรับผิดทางละเมิดของไทยมีมูลฐานตั้งอยู่ในความผิด มาตรา 433 เป็นแต่ตั้งข้อสันนิษฐานไว้ก่อนเท่านั้นว่าเจ้าของสัตว์หรือผู้รับเลี้ยงรักษาขาดความระมัดระวัง ทำให้ผู้เสียหายไม่ต้องนำสืบก่อน ว่าเจ้าของสัตว์หรือผู้รับเลี้ยงรักษาได้กระทำความผิดอย่างหลักทั่วไป เช่น กระบือของ ก. ผูกไว้ดี ๆ กระบือของ ข. หลุดมากก็เข้าขวิดเอาดังนี้ เมื่อ ก. ฟ้อง ข. ให้ใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหาย ก. ไม่ต้องสืบความประมาทของ ข. (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 426/2472)

อย่างไรก็ตาม ถ้าเจ้าของสัตว์หรือผู้รับเลี้ยงรักษาพิสูจน์ได้ว่า คนได้ใช้ความระมัดระวังอันสมควรตามชนิดและนิสัยของสัตว์ คนก็พ้นจากความรับผิด อนึ่งมาตรา 433 ซึ่งกล่าวต่อไปว่า ถ้าพิสูจน์ว่า "ความเสียหายนั้นย่อมจะต้องเกิดมีขึ้นทั้งที่ได้ใช้ความระมัดระวังถึงเพียงนั้น" เจ้าของสัตว์หรือผู้รับเลี้ยงรักษาก็พ้นความรับผิดเช่นกัน ความข้อนี้หมายความว่า ทั้ง ๆ ที่เจ้าของสัตว์หรือผู้รับเลี้ยงรักษาจะมีได้ใช้ความระมัดระวังก็ตาม เจ้าของสัตว์หรือผู้รับเลี้ยงรักษาก็อาจไม่ต้องรับผิด ถ้าพิสูจน์ได้ว่าแม้จะได้ใช้ความระมัดระวังแล้วความเสียหายก็จะเกิดขึ้นอยู่นั่นเอง เป็นการพิสูจน์ไปอีกทางหนึ่งว่า ความเสียหายมิได้เป็นผลแห่งความผิด คือขาดหลักเกณฑ์แห่งความสัมพันธ์แห่งเหตุและผลระหว่างความผิดกับความเสียหาย²

3. ความรับผิดเนื่องจากการกระทำของสิ่งของ

3.1 ความรับผิดเนื่องจากการกระทำของสิ่งปลูกสร้าง

ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1386 บัญญัติว่า "เจ้าของสิ่งปลูกสร้างย่อมต้องรับผิดต่อความเสียหายเนื่องจากการพังทลายของสิ่งปลูกสร้างนั้น เมื่อได้ความว่าทั้งนี้เป็นเพราะความบกพร่องในการบำรุงรักษา หรือเป็นเพราะการก่อสร้างไม่ดี"

1 ไพจิตร บุญพันธุ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด, หน้า 109.

2 จีดี เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด, หน้า 221.

ความรับผิดตามมาตรา 1386 นี้ เจ้าของสิ่งปลูกสร้างที่พังทลายลงเนื่องจากความบกพร่องในการบำรุงรักษาหรือเนื่องจากการก่อสร้างไม่ดีนั้นจะต้องรับผิดเสมอ จะอ้างเหตุยกเว้นความรับผิดว่าตนปราศจากความผิดนั้นไม่ได้ ศาลฝรั่งเศสก็ได้วินิจฉัยไปในทำนองนี้ ท่าน Planiol กล่าวว่า "มาตรา 1386 นี้ หาใช่ข้อสันนิษฐานความผิดไม่ ดังนั้นการฟ้องคดีให้รับผิดตามมาตรา 1386 นี้ ผู้เสียหายจะต้องพิสูจน์ถึงความบกพร่องในการบำรุงรักษาหรือการก่อสร้าง"¹

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 434 บัญญัติว่า "ถ้าความเสียหายเกิดขึ้นเพราะเหตุที่โรง เรือนหรือสิ่งปลูกสร้างอย่างอื่นก่อสร้างไว้ชำรุดบกพร่องก็ดี หรือบำรุงรักษาไม่เพียงพอก็ดี ท่านว่าผู้ครองโรง เรือนหรือสิ่งปลูกสร้างนั้น ๆ จำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทน แต่ถ้าผู้ครองได้ใช้ความระมัดระวังความสมควร เพื่อป้องกันมิให้เกิดความเสียหายจะนั้นแล้ว ท่านว่าผู้เป็นเจ้าของจำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทน"

ความรับผิดตามมาตรา 434 นี้แตกต่างจากประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1386 กล่าวคือ ความรับผิดตามมาตรา 434 นี้ ผู้ต้องรับผิดคือผู้ครองโรง เรือน หรือผู้เป็นเจ้าของ แต่ความผิดตามมาตรา 1386 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส เฉพาะเจ้าของเท่านั้นต้องรับผิด

มาตรา 434 นี้ เป็นข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาด กล่าวคือถ้าผู้ครอบครองพิสูจน์ได้ว่าได้ใช้ความระมัดระวังความสมควร เพื่อป้องกันมิให้ความเสียหายเกิดขึ้นแล้ว ผู้ครอบครองไม่ต้องรับผิด ผู้ต้องรับผิดต่อไปก็คือ เจ้าของโรง เรือนหรือสิ่งปลูกสร้างนั้น กฎหมายมิได้กำหนดข้อยกเว้นความรับผิดแก่เจ้าของแต่อย่างใด เลยจึงไม่มีข้อใดในมาตรานี้ที่เจ้าของจะอ้าง เป็นข้อแก้ตัวให้พ้นความรับผิดได้นอกจากพิสูจน์ว่าความเสียหายมิได้เกิดจากความบกพร่องในการก่อสร้างหรือความบกพร่องในการบำรุงรักษาเท่านั้น²

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 436 บัญญัติว่า "บุคคลผู้อยู่ในโรง เรือนต้องรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดเพราะของตกหล่นจากโรง เรือนนั้น หรือเพราะทิ้งขว้างของไปตกในที่อันมิควร"

บทบัญญัติมาตรา 436 นี้ เป็นข้อสันนิษฐานความผิดอีกประเภทหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อของตกหล่นหรือถูกทิ้งขว้างไป ณ ที่อันมิควรจากโรง เรือนแล้ว ย่อมสันนิษฐานว่าผู้อยู่โรง เรือนนั้นมีความผิดผู้อยู่โรง เรือนนั้นจึงต้องรับผิดใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดเพราะของตกหล่นหรือถูกทิ้ง

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 232.

2 จิตติ ดิงศภัทย์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 มาตรา 354 ถึง 452 ว่าด้วยมูลแห่งหนี้, หน้า 277.

ขว้างนั้น¹

นอกจากนั้น มาตรา 436 เป็นข้อสันนิษฐานเด็คขาดของกฎหมายไม่ใช่เรื่องผู้อื่น
เข้าไปในโรง เรือนขว้างปาสิ่งของลงมา²

3.2 ความรับผิดเนื่องจากการกระทำของสิ่งอื่น ๆ

ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1384 บัญญัติว่า "ย่อมมีการรับผิดไม่ใช่ต่อ
ความเสียหายซึ่งคนก่อโดยการกระทำของตนเองเท่านั้น แต่รับผิดต่อความเสียหายซึ่งบุคคลที่คน
รับผิดแทนได้ก่อขึ้นหรือต่อความเสียหายซึ่งสิ่งของที่คนดูแลได้ก่อขึ้น"³

เดิมได้มีความเห็นว่า เมื่อสิ่งของสิ่งหนึ่งได้ก่อความเสียหายแก่สิ่งของอีกสิ่งหนึ่งนั้น
ถ้าสิ่งของทั้งสองอย่างนี้อยู่ในความหมายของมาตรา 1384 ประโยคสุดท้ายแห่งวรรคต้นแล้ว
ก็ไม่อาจนำเอามาตรา 1384 ประโยคสุดท้ายแห่งวรรคต้นนี้มาใช้บังคับได้ เพราะไม่มีเหตุผลอันใด
แสดงว่า การกระทบกันของสิ่งของสองสิ่งนั้นจะสันนิษฐานว่าเป็นความผิดของผู้ดูแลสิ่งของสิ่งหนึ่ง
แต่ไม่ใช่ความผิดของผู้ดูแลสิ่งของอีกสิ่งหนึ่ง จึงเห็นกันว่าหากควรสันนิษฐานว่าผู้ดูแลสิ่งของฝ่ายใด
เป็นฝ่ายผิดโดยอาศัยมาตรา 1384 ประโยคสุดท้ายแห่งวรรคต้นไม่ กล่าวอีกนัยหนึ่งข้อสันนิษฐาน
ความผิดให้เกิดขึ้นกันขึ้น จึงถูกทำลายไปด้วยกันทั้งสองฝ่าย การที่รถยนต์ชนกันจึงเอามาตรา 1384
ประโยคสุดท้ายแห่งวรรคต้นมาใช้บังคับไม่ได้ และศาลฝรั่งเศสได้วินิจฉัยว่าการที่รถยนต์ชนรถจักรยาน
ทำให้รถจักรยานเสียหายนั้น ผู้เสียหายก็ไม่สามารถจะอ้างอิงมาตรา 1384 ประโยคสุดท้ายแห่ง
วรรคต้นได้ ผู้เสียหายจะมีสิทธิเรียกร้องได้ ก็ต่อเมื่อพิสูจน์ความผิดของอีกฝ่ายหนึ่งได้⁴

ครั้นต่อมาคือนับตั้งแต่ได้มีการขยายความหมายของคำว่า "สิ่งของ" ในมาตรา 1384
ประโยคสุดท้ายแห่งวรรคต้นมากขึ้น จนกินความถึงสิ่งของทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นสิ่งหทาริมทรัพย์หรือ
อสังหาริมทรัพย์หรือจะเป็นสิ่งของที่เกิดอันตรายได้หรือไม่ก็ตาม จะเห็นได้ว่าความคิดเห็นที่ว่า
ข้อสันนิษฐานความผิดที่ยันกันยอมถูกทำลายไปด้วยกันนั้น มีผลทำให้มาตรา 1384 แทบจะไม่มีที่ใช้
เพราะสิ่งของก่อความเสียหายขึ้นนั้น โดยมากก่อต่อสิ่งของ ดังนั้นความคิดเห็นที่ว่า ข้อสันนิษฐาน

1 จีดี เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด, หน้า 239.

2 ไพจิตร ปุญญพันธุ์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ข้อสันนิษฐานความผิดทาง
กฎหมาย, หน้า 58.

3 จีดี เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด, หน้า 164.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 253.

ความผิดนั้นยันกันย่อมถูกทำลายไปด้วยกันนั้นก็หมดความนิยม

ครั้นต่อมาจึงได้มีคำพิพากษาศาลสูงฝรั่งเศส คือ Civ.24 Juin 1930 ให้
ความเห็นไม่รับหลักการทำลายซึ่งกันและกันแห่งข้อสันนิษฐานความผิดที่ยันกันอยู่ กล่าวคือ
ได้มีรถบรรทุกคันหนึ่งชนกับรถยนต์คันหนึ่ง เจ้าของรถยนต์นั้นได้รับความเสียหาย จึงฟ้อง
ผู้ดูแลรถบรรทุกทางละเมิด ผู้ดูแลรถบรรทุกได้อ้างว่าจะเอามาตรา 1384 ประโยคสุดท้าย
แห่งวรรคต้นมาใช้บังคับไม่ได้ เพราะมีการทำลายซึ่งกันและกันแห่งข้อสันนิษฐานความผิด
ศาลสูงฝรั่งเศสได้ยกข้ออ้างของผู้ดูแลรถบรรทุกนี้ โดยกล่าวว่า เมื่อจำเลย (ผู้ดูแลรถบรรทุก)
ไม่ได้รับความเสียหายอันใด จำเลยจะอ้างประโยชน์แห่งข้อสันนิษฐานความผิดตามมาตรา 1384
ประโยคสุดท้ายแห่งวรรคต้นมา เพื่อมิให้ตนต้องรับผิดครั้งนี้ไม่ได้ จึงเป็นอันว่าเมื่อสิ่งของกระทบกัน
ถ้าก่อความเสียหายแต่เพียงฝ่ายเดียวมิใช่ทั้งสองฝ่าย ศาลเห็นว่าฝ่ายที่มีได้รับความเสียหาย ก็
ย่อมรับผิดตามมาตรา 1384 ประโยคสุดท้ายแห่งวรรคต้น

ความเห็นจากศาลดังกล่าวข้างต้นนี้ได้รับการวิจารณ์จากนักนิติศาสตร์และต่างพา
กันเห็นว่า แม้ศาลจะวินิจฉัยยกเลิกหลักการทำลายซึ่งกันและกันแห่งข้อสันนิษฐานความผิด เฉพาะ
แต่ในกรณีที่มีความเสียหายฝ่ายเดียวก็ตาม แต่ก็เห็นว่าสำหรับกรณีที่มีความเสียหายทั้งสองฝ่าย
ก็ควรยกเลิกหลักการทำลายซึ่งกันและกันแห่งข้อสันนิษฐานความผิดได้เหมือนกัน

ต่อมาศาลสูงฝรั่งเศส Civ.20 Mars 1933 ได้วินิจฉัยว่า "ข้อสันนิษฐานความ
รับผิดของมาตรา 1384 ประโยคสุดท้ายแห่งวรรคต้นนี้ ไม่อาจถูกทำลายเสียทั้งหมดหรือบางส่วน
เพราะเหตุที่ผู้ดูแล (สิ่งของ) ทั้งสองฝ่ายได้ก่อความเสียหายซึ่งกันและกัน" ดังนี้ การที่มีความ
เสียหายแต่สิ่งของทั้งสองฝ่ายจึงหาทำให้มีการทำลายซึ่งกันและกันแห่งข้อสันนิษฐานความผิดไม่¹

เมื่อได้มีข้อสันนิษฐานว่า ผู้ดูแลกระทำความผิด เพราะสิ่งของที่เขาดูแลนั้นได้ก่อความ
เสียหายตามมาตรา 1384 ประโยคสุดท้ายแห่งวรรคต้น ดังนี้แล้ว กรณีมีปัญหาว่าผู้ดูแลจะขอพิสูจน์
ว่าตนมิได้กระทำผิด คนได้ปฏิบัติอย่างบุคคลที่มีความระมัดระวัง ดังนี้ ศาลจะอนุญาตโดย
ถือว่าเป็นเหตุยกเว้นความรับผิดได้หรือไม่ คำพิพากษาศาล Req-30 Mars 1897 s.1898-1-65
ศาลเห็นว่า "ความไม่ผิดของผู้ดูแลหาเป็นเหตุยกเว้นความรับผิดตามมาตรา 1384 ประโยคสุดท้าย
แห่งวรรคต้นไม่" จากคำพิพากษาของศาลดังกล่าวทำให้เห็นว่ามาตรา 1384 ประโยคสุดท้ายแห่ง
วรรคต้นเป็นข้อสันนิษฐานเด็ดขาด (Présomption irrefragable juris et de jure)

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 254.

และในที่สุดศาลสูงฝรั่งเศส en chambres reunies เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 1930 ก็ได้อธิบายเหตุผลว่า มาตรา 1384 ประโยคสุดท้ายแห่งวรรคต้นนี้ ได้ก่อบุคคลสันนิษฐานความรับผิด (Présomption de responsabilité) ไม่ใช่ก่อบุคคลสันนิษฐานความผิด (Presomption de faute) จึงไม่เป็นข้อสันนิษฐานเด็ดขาด เพราะผู้ดูแลอาจหักล้างความรับผิดได้ โดยอ้างเหตุยกเว้นความรับผิดในเหตุอื่น คือ เหตุสุดวิสัยหรือความผิดของผู้เสียหาย¹

กล่าวโดยสรุป ความรับผิดเนื่องจากสิ่งของตามมาตรา 1384 วรรคแรกตอนท้าย เป็นข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาด ผู้ดูแลสิ่งของอาจนำสืบพิสูจน์ได้ว่า ความผิดเกิดขึ้น เพราะ เหตุสุดวิสัยหรือเพราะความผิดของผู้เสียหาย

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 437 บัญญัติว่า "บุคคลใดครอบครองหรือควบคุมดูแลยานพาหนะอย่างใด ๆ อันเดินด้วยกำลังเครื่องจักรกล บุคคลนั้นจะต้องรับผิดชอมเพื่อการเสียหายอันเกิดแต่ยานพาหนะนั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการเสียหายนั้นเกิดแต่เหตุสุดวิสัยหรือเกิดเพราะความผิดของผู้ต้องเสียหายนั้นเอง ความข้อนี้ให้ใช้บังคับได้ตลอดถึงบุคคลผู้มีไว้ในครอบครองของคนซึ่งทรัพย์อันเป็นของ เกิดอันตรายได้โดยสภาพหรือโดยความมุ่งหมายที่จะใช้หรือโดยอาการกลไกของทรัพย์นั้นด้วย"

มาตรา 437 นี้บว่าเป็นข้อสันนิษฐานของกฎหมายเหมือนกัน เพราะถ้าความเสียหายเกิดจากยานพาหนะของตนแล้ว กฎหมายบัญญัติให้รับผิดไว้ก่อน เว้นแต่จะแก้ตัวได้ ดังนั้นในกรณีที่รถชนกัน แต่ต่างได้เถียงกันว่าอีกฝ่ายหนึ่งผิด โจทก์ผู้เสียหายจึงต้องนำสืบหากนำมาตรา 437 มาใช้โดยที่ยังไม่ปรากฏว่าฝ่ายใดทำให้โจทก์เสียหาย จำเลยจะสืบแก้ตัวได้เพียง 2 เหตุ คือ เป็นความผิดของผู้เสียหายหรือ เป็น เพราะเหตุสุดวิสัย²

เหตุผลประการหนึ่งที่มาตรา 437 บัญญัติให้ผู้ควบคุมยานพาหนะรับผิด เพราะถือว่ายานพาหนะที่เดินด้วยเครื่องจักรกลอยู่ในบังคับของคนขับ ถ้าคนขับไม่ประมาทแล้วจะไม่เกิดความเสียหาย จึงสันนิษฐานไว้ก่อนว่าคนขับ เป็นฝ่ายผิด คนขับจะต่อสู้ว่าใช้ความระมัดระวังพอแล้วไม่ได้ เพราะถ้าใช้ความระมัดระวังพอแล้วก็ไม่ชน³ อย่างไรก็ตามในความเห็นของศาลฎีกาไทย เห็นว่าการใช้บังคับมาตรา 437 มีขอบเขตจำกัด คือใช้บังคับเฉพาะกรณียานพาหนะอันเดินด้วยเครื่องจักรกลก่อความเสียหายต่อบุคคลหรือสิ่งของอื่นอันมิใช่ยานพาหนะอันเดินด้วยกำลังเครื่องจักรกล

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 256.

2 พจนี บุษปาคม, คำบรรยายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด, หน้า 424.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 425.

ด้วยกัน ในกรณียานพาหนะชนกัน โดยกำลังวิ่งหรือแล่นด้วยกันทั้งคู่ จะนำมาตรา 437 มาใช้ บังคับไม่ได้ กล่าวคือผู้ครอบครองหรือผู้ควบคุมดูแลยานพาหนะต่างฝ่ายจะอ้างข้อสันนิษฐานกฎหมาย มาตรา 437 มาเป็นคุณแก่ตนเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งนำสืบแก้ตัวไม่ได้ เพราะเมื่อต่างฝ่ายอาจอ้าง ข้อสันนิษฐานได้ ข้อสันนิษฐานจึงขัดกัน ย่อมถูกทำลายไปด้วยกันทั้งคู่ และเจตนารมณ์ของกฎหมาย บทนี้มีเจตนารมณ์เห็นได้ชัดว่า สำหรับกรณีที่ฝ่ายหนึ่งใช้เครื่องจักรกลอีกฝ่ายหนึ่งไม่ใช้ จึงจะได้รับ ประโยชน์ของข้อสันนิษฐานกฎหมายนี้ กรณีเช่นนี้ต้องให้หลักละเมิดทั่วไปตามมาตรา 420 คือ ฝ่ายใดกล่าวหาอีกฝ่ายหนึ่งทำละเมิดทางยานยนต์ที่บุคคลอื่นก่อขึ้น ฝ่ายกล่าวหาก็ต้องนำสืบ¹

ในกรณีที่ผู้ครอบครองหรือควบคุมยานพาหนะอันเคลื่อนด้วยเครื่องจักรกล ใช้ยานพาหนะ นั้นขับไปชนผู้อื่นโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ผู้อื่นได้รับความเสียหายก็มีใช่ เรื่องของมาตรา 437 อันเป็นข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมาย เป็นเรื่องที่จะต้องปรับตามมาตรา 420 โดยใช้ ยานพาหนะนั้นเป็นเครื่องมือ (instrumentality) ในการทำละเมิด เพราะมาตรา 420 ไม่ใช่เรื่องข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมาย เนื่องจากในการที่บุคคลก่อการละเมิดไม่ว่าโดยจงใจ หรือประมาทเลินเล่อนั้นอาจใช้วัตถุสิ่งของอื่นเป็นเครื่องมือกระทำละเมิดได้ดังกล่าวแล้ว จึงอาจ ถือได้ว่าเป็นการหักล้างข้อสันนิษฐานทางกฎหมายที่มีบัญญัติไว้ในมาตรา 437 ไปในตัว²

มาตรา 437 แม้จะเป็นข้อสันนิษฐานความผิดทางกฎหมายก็เป็นข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาด ฝ่ายจำเลยผู้ต้องรับผิดจึงจำเป็นต้องนำสืบเพื่อให้ตนพ้นจากความรับผิดโดยพิสูจน์ว่าเป็นเหตุสุจริต หรือเกิดเพราะความผิดของผู้ต้องเสียหายนั่นเอง

การกระทำฝ่าฝืนบทบังคับแห่งกฎหมาย

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 422 บัญญัติว่า "ถ้าความเสียหายเกิดแต่ การฝ่าฝืนบทบังคับแห่งกฎหมายใดอันมีที่ประสงค์เพื่อปกป้องบุคคลอื่น ๆ ผู้ใดทำการฝ่าฝืน เช่นนี้ ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้น เป็นผู้ผิด"

มาตรานี้เป็นบทสันนิษฐานความผิดประการหนึ่ง กล่าวคือ ผู้ใดกระทำการฝ่าฝืนบท บังคับของกฎหมายซึ่งบัญญัติไว้เพื่อคุ้มครองผู้อื่นแล้ว ก็ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นเป็นผู้ผิด หลักเกณฑ์ ในมาตรา 420 ที่ว่ามีการกระทำโดยผิดกฎหมายโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อเป็นอันสันนิษฐาน ได้ตามมาตรา 422 นี้ ข้อสันนิษฐานความผิดตามมาตรา 422 นี้ เป็นคนละเรื่องกับข้อสันนิษฐาน ความผิดทางกฎหมาย ในกรณีเป็นความรับผิดในการกระทำของบุคคลอื่นหรือความเสียหายที่เกิดจาก

1 คำพิพากษาฎีกาที่ 1199/2493, คำพิพากษาฎีกาที่ 828/2490 (ประชุมใหญ่)

2 ไพจิตร บุญพันธุ์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ข้อสันนิษฐานความผิดทาง กฎหมาย, หน้า 58.

ทรัพย์ วัตถุ สิ่งของ¹

ข้อสันนิษฐานความผิดตามมาตรา² ไม่ใช่ข้อสันนิษฐานเค็ดขาด จึงยังอาจนำสืบหักล้าง ได้ว่าความจริงไม่เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายหรือไม่ได้จิตใจหรือประมาทเลินเล่อ หนึ่ง แม้จะผิดกฎหมายแต่ถ้าการกระทำนั้นไม่เป็นเหตุให้เกิดความเสียหาย ความเสียหายเกิดจากเหตุอื่น ผู้กระทำการฝ่าฝืนกฎหมายก็ไม่ต้องรับผิด อีกประการหนึ่งกฎหมายที่มีการฝ่าฝืนจะต้องมีที่ประสงค์ จะป้องกันความเสียหายแก่บุคคลอื่นถ้าไม่ใช่กฎหมายที่มีบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันผู้อื่น แม้จะมีการฝ่าฝืน และมีความเสียหายเกิดขึ้นก็เห็นได้ว่ามิใช่ความเสียหายที่กฎหมายนั้นประสงค์จะป้องกัน จึงไม่ใช่ กรณีที่กฎหมายมุ่งหมายจะสันนิษฐานว่าเป็นความผิดของผู้กระทำการฝ่าฝืน²

2. ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป (Generally Known Facts)

2.1 ข้อพิจารณาเบื้องต้น

ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป ศาลรู้อเอง เป็นเพียงส่วนหนึ่งของหลักที่ว่าด้วย "ข้อที่ศาลรู้อเอง" (judicial notice) ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะข้อเท็จจริงเท่านั้น³ ฉะนั้นก่อนที่จะกล่าวถึง "ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่รับรู้กันทั่วไป" ควรจะได้ทราบถึงหลักดังกล่าวนี้ก่อน

ข้อที่ศาลรู้อเอง (Judicial notice)

ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีโดยเฉพาะคดีแพ่ง เมื่อมีปัญหาข้อเท็จจริงที่จะต้องสืบมิได้หมายความว่าคู่ความจำเป็นอย่างใดจะต้องสืบข้อเท็จจริงนั้นทุกกรณีไป มีข้อเท็จจริงหลายชนิดที่ไม่จำต้องนำพยานมาสืบหนึ่งในจำนวนนั้นก็คือ "ข้อเท็จจริงที่ศาลรู้อเอง"

คำว่า "ข้อเท็จจริงที่ศาลรู้อเอง" นี้ ท่านอาจารย์ไอสถ โกสิน ได้ให้คำนิยามเอาไว้ว่า "คือข้อเท็จจริงที่ศาลรับฟังได้เองโดยมิต้องสืบพยาน โดยเหตุที่กฎหมายถือว่าเป็นข้อเท็จจริงที่ศาลรู้อเอง"⁴

อาจารย์เข้มชัย ชูติวงศ์ อธิบายว่า "ข้อเท็จจริงที่ศาลรู้อเอง หมายถึงข้อเท็จจริงที่ศาลรู้อได้เองโดยไม่ต้องสืบพยาน ฉะนั้นข้อเท็จจริงที่เข้าในหลักนี้ ศาลก็วินิจฉัยไปตามความรู้ที่ตัวเองรู้อได้เองนี่จะต้อง เป็นข้อเท็จจริงที่กฎหมายถือว่าเป็นการทั่วไป ไม่ใช่เฉพาะในคดี และศาลจะอาศัยความรู้เห็นส่วนตัวในข้อเท็จจริงใดมาเป็นข้อวินิจฉัยไม่ได้ ยิ่งไปกว่า

1 ไพจิตร บุญพันธุ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด, หน้า 2

2 จิตติ ดิงศภัทย์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 มาตรา 354 ถึง 452 ว่าด้วยมูลแห่งหนี้, หน้า 237.

3 คณิง ฤาไชย, กฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 8.

4 ไอสถ โกสิน, "ข้อเท็จจริงที่ศาลรู้อเอง", วารสารกฎหมาย ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มกราคม, 2519) : 34.

นั้นผู้พิพากษาที่รู้เห็นข้อเท็จจริงในคดีก็ไม่สมควรจะตัดสินคดีนั้นต่อไป หากแต่สมควรจะเป็นพยานเบิกความถึงข้อเท็จจริงนั้นมากกว่า¹

ท่าน Lord Sumner² ได้กล่าวไว้ในคดี Commonwealth Shipping Representative V P. and O. Branch Services, (1923) A.C. ว่า "ข้อที่ศาลรู้เอง หมายถึงข้อเท็จจริงที่ศาลได้รับรู้จากการรู้เองโดยทั่ว ๆ ไป หรือจากคำถามซึ่งเกิดขึ้นโดยศาลสำหรับคำแนะนำจากแหล่งที่มาที่ข้อเท็จจริงอ้างถึง"

จากคำกล่าวของท่าน Lord Sumner จะเห็นได้ว่า ข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เองจึงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท³ กล่าวคือ

1. ข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เองโดยปราศจากคำถาม (facts judicially noticed without inquiry)
2. ข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เองภายหลังมีคำถาม (facts judicially noticed after inquiry)

ลักษณะของข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เอง

จากคำวิเคราะห์ศัพท์ความหมายของคำว่า "ข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เอง" ดังกล่าวแล้วนั้น พอลจะชี้ให้เห็นลักษณะของข้อเท็จจริงชนิดนี้ได้ 4 ประการคือ⁴

- (1) ต้องเป็นข้อเท็จจริงที่กฎหมายถือว่าศาลรู้ได้เองโดยทั่ว ๆ ไป มิใช่รู้จากเฉพาะคดีใดคดีหนึ่ง
- (2) ศาลจะอาศัยการรู้เห็นเป็นส่วนตัวในข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งอย่างใดมาเป็นข้อวินิจฉัยไม่ได้ ถ้าศาลรู้ข้อเท็จจริงมาเป็นส่วนตัวในคดีใด ศาลอาจตกอยู่ในฐานะที่จะถูกอ้างเป็นพยาน จึงแนะนำข้อเท็จจริงนั้นมาเป็นข้อวินิจฉัยเสียเองมิได้
- (3) ศาลจะอาศัยข้อเท็จจริงที่รู้จากคดีอื่น ซึ่งมีได้อ้างสำนวนมาเป็นพยานเพื่อวินิจฉัยข้อเท็จจริงในอีกคดีหนึ่งมิได้
- (4) เมื่อข้อเท็จจริงใดเข้าอยู่ในข่ายที่ว่าเป็นข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เองแล้ว เพื่อความรอบคอบหรือช่วยความจำ ศาลอาจค้นหลักฐานประกอบได้

1. เข็มชัย ชูติวงศ์, คำอธิบายโดยย่อในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน (เล่ม 1), หน้า 15

2. Sir Rupert Cross, Evidence, (London : Butterworths, 1974), p.135.

3. Sir Rupert Cross, Evidence, p.136.

4. ไอลง ไกลิน, "ข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เอง", หน้า 34.

ฉะนั้น ข้อเท็จจริงที่ถือว่าศาลรู้เองจึงอยู่ในขอบข่ายอันจำกัด เท่าที่กฎหมายยอมรับว่าศาลรู้เองได้เท่านั้น มีนักกฎหมายอเมริกันเคยอธิบายไว้ว่าข้อเท็จจริง เช่นนี้จะต้องเข้าอยู่ในลักษณะประการใดประการหนึ่งใน 5 ประการ ดังต่อไปนี้

(1) เมื่อข้อเท็จจริงนั้นวิญญูชนทั่ว ๆ ไป สามารถรู้ได้ทันที โดยมีพิกัดค้นคว้าหาหลักฐาน เช่น สิ่งใดกินเนื้อสัตว์เป็นอาหารประจำ กรุงเทพฯ เป็นนครหลวงของประเทศไทย

(2) เมื่อข้อเท็จจริงนั้นวิญญูชนพิงทราบข้อเท็จจริงได้ทันที ถ้าเพียงแต่จะค้นหนังสือที่อ้างอิงไว้ เช่น ไทยเคยทำสงครามกับพม่ากี่ครั้ง และ เมื่อใด ซึ่งสามารถค้นได้จากหนังสือประวัติศาสตร์

(3) เมื่อข้อเท็จจริงนั้นตกเป็นหน้าที่ของศาลที่จะรับรู้ เพราะเหตุในหน้าที่ราชการ เช่น เรื่องเขตอำนาจศาล ผู้ใดเป็นผู้พิพากษาศาลล่าง ศาลสูง

(4) เมื่อข้อเท็จจริงนั้นพาดพิงไปถึงวงงานราชการส่วนอื่นนอกจากศาล และสามารถค้นหาได้จากหลักฐานของราชการ เช่น ราชกิจจานุเบกษา เช่น บัญหาว่าผู้ใดเป็นรัฐมนตรีกระทรวงใด

(5) เมื่อเกิดปัญหาจะต้องตีความกฎหมาย ศาลอาจค้นหาหลักฐานเพื่อประกอบการตีความนั้นได้

ตามหลักของอเมริกันดังกล่าวข้างต้นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า อะไรที่จะถือว่าเป็นข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เองนั้น จะต้องอยู่ในวงจำกัด มิใช่ปล่อยให้ขยายความออกไปอย่างไม่มีขอบเขต¹

สิ่งที่ศาลรับรู้เอง เช่น บทกฎหมาย ข้อเท็จจริงที่ว่าด้วยบทกฎหมายใดมีอยู่และยังมีผลบังคับใช้ ความมีอยู่และมีผลของกฎหมายบทหนึ่งบทใด เป็นข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เองโดยคู่ความไม่ต้องสืบพยาน คำว่า กฎหมายที่ศาลรับรู้ได้เองนี้ ได้แก่ รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด ประมวลกฎหมาย พระราชกฤษฎีกา และกฎกระทรวงที่ออกตามพระราชบัญญัติ สิ่งเหล่านี้เมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ก็ถือว่าเป็นกฎหมายทั้งสิ้น แม้บทกฎหมายเดิมจะถูกแก้ไขเพิ่มเติม แต่เมื่อยังไม่ถูกยกเลิกและยังใช้บังคับอยู่ แม้ใจทักจะฟ้องอ้างแต่พระราชบัญญัติและบทมาตราเดิม ไม่อ้างกฎหมายที่แก้ไขเพิ่มเติมเป็นบทลงโทษด้วยก็ใช้ได้ และถือ เป็นหน้าที่ของศาลต้องรู้เอง² นอกจากนี้พระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชไม่ว่าจะมีประกาศใช้หรือทรงทำเป็นเอกสาร และมอบให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่งโดยมิได้ประกาศให้ประชาชน

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

2. คำพิพากษาฎีกาที่ 657/2506

ทราบ ก็ถือว่าเป็นกฎหมายด้วย¹

แม้ว่ากฎหมายเป็นสิ่งที่ศาลรับรู้เอง แต่ข้อกฎหมายในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่คู่ความเห็นว่าจะทำให้คนชนะคดีได้ คู่ความฝ่ายหนึ่งจะต้องกล่าวอ้างข้อกฎหมายนั้นขึ้นเป็นประเด็นไว้ ถ้าไม่กล่าวอ้างศาลจะไม่วินิจฉัยให้ เรื่องนี้เป็นไปตามนัยของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 143 ซึ่งมีบัญญัติว่า "... ให้มีการชี้สองสถาน ฯลฯ แล้วให้ศาลจคข้ออ้างข้อเถียง และคำรับของคู่ความ เหล่านั้น เทียบกันดูถ้ามีปัญหาข้อใดไม่ว่ปัญหาข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมาย ที่คู่ความฝ่ายหนึ่งยกขึ้นอ้าง และคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งไม่รับ ให้ศาลจคลงไว้เป็นประเด็นข้อพิพาท ..."

ตัวอย่าง เช่น ก.ฟ้อง ข.ว่า ชัชรถยนต์โดยประมาทชนคนได้รับบาดเจ็บ เรียกค่าเสียหาย 5,000 บาท ข.ให้การว่า การที่รถชนคน ก.ก็เพราะ เป็นความผิดของ ก.เอง ค่าเสียหายก็เรียกร้องเกินความจริง ทั้ง ก.นำคดีนี้มาฟ้องก็ขาดอายุความแล้ว

คดีนี้มี 3 ประเด็น คือ

1. ข้อเท็จจริงที่ว่าเหตุเกิดเพราะความประมาทของ ข. หรือความผิดของ ก.เอง
2. ข้อเท็จจริงที่ว่าความเสียหายของ ก.ถึง 5,000 บาทหรือไม่ และ
3. ข้อกฎหมายที่ว่าคดีของโจทก์ขาดอายุความหรือไม่

ในประเด็นที่สาม แม้จะเป็นข้อกฎหมายจำเลยจะต้องกล่าวอ้างขึ้นมา ถ้าไม่กล่าวอ้างให้เป็นประเด็นไว้ ศาลก็จะไม่หยิบยกขึ้นวินิจฉัยว่าคดีของโจทก์ขาดอายุความหรือไม่ แต่ถ้าจำเลยกล่าวอ้างข้อกฎหมายนี้ขึ้นแล้ว จำเลยไม่ต้องนำสืบว่าอายุความในความรับผิดชอบนี้มีเท่าใด เพราะ เป็นข้อกฎหมายที่ศาลรู้เอง²

กล่าวโดยสรุป ข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เองนั้นหมายถึง ข้อเท็จจริงที่ศาลรู้ได้เองโดยไม่ต้องสืบพยาน ฉะนั้นข้อเท็จจริงที่เข้าในหลักนี้ ศาลก็วินิจฉัยไปตามความรู้นั้น อย่างไรก็ตามมีนักนิติศาสตร์บางท่าน³ เห็นว่า ไม่มีอะไรในขอบเขตของกฎหมายที่จะยึดหยุ่นไม่ตายตัวยิ่งไปกว่าหลักเกณฑ์ว่าด้วยข้อเท็จจริงที่ศาลรับรู้เอง (doctrine of judicial notice) กล่าวง่าย ๆ ก็คือ

1. เบ็ญชัย ชูติวงศ์, คำอธิบายโดยย่อในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน (เล่ม 1), 15.

2. คณิง ฤาไชย, กฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 10.

3. ไพจิตร บุญพันธุ์, "ข้อเท็จจริงที่รู้กันอยู่ทั่วไป", บทบัญญัติ เล่ม 26 ตอน 2 (เมษายน, 2512) : 165-166.

หลักเกณฑ์ในเรื่องข้อเท็จจริงที่ศาลรับรู้เองนั้นเป็นเรื่องไม่แน่นอนคงตัว (elasticity of judicial notice) ทั้งนี้ เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงในสภาวะแห่งชีวิตของมนุษย์หรือวิวัฒนาการของบ้านเมือง และข้อเท็จจริงซึ่งมีมากมายหลายชนิดไม่รู้จักหมดสิ้นที่ขึ้นมาสู่ศาล จึงได้นำหลักเกณฑ์ใหม่ ๆ มาใช้โดยสม่ำเสมอ

2.2 ความหมายของคำว่า "ข้อเท็จจริงที่รู้จักกันอยู่ทั่วไป"

ท่านอาจารย์ไพจิตร ปุญญพันธุ์¹ อธิบายว่า "ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปนั้น เป็นสิ่งที่ปรากฏแก่ศาลโดยศาลรับรู้เอง (judicial notice) ภายในเขตอำนาจของตน การที่ให้ศาลรับรู้ความจริงโดยคู่ความไม่ต้องนำสืบหรือพิสูจน์ เนื่องจากเหตุที่ว่าความจริงนั้น อยู่ในความรู้อันแท้จริงของศาลเอง เพราะข้อเท็จจริงนั้นเป็นที่รู้จักกันอยู่แพร่หลายจนไม่มีความจำเป็นต้องมีพยานหลักฐาน"

อาจารย์เข้มชัย ชูติวงศ์² อธิบายว่า "หมายถึงข้อเท็จจริงที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายจนไม่มีความจำเป็นต้องมีพยานหลักฐานมาพิสูจน์อีก หรือข้อเท็จจริงที่คนที่มีสามัญสำนึก หรือความรู้ความคิดในระดับปกติในชุมชนนั้น ๆ จะต้องรู้ หรือข้อเท็จจริงที่ความปรากฏอยู่ของข้อเท็จจริงนั้นสามารถวินิจฉัยได้ง่ายและถูกต้องแน่นอนอย่างไม่มีทางจะโต้แย้งได้ ฉะนั้นจึงไม่เป็นการสมควรและไม่มีเหตุผลที่จะต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงนั้นอีก"

นักกฎหมายอเมริกันเคยให้คำจำกัดความว่า "ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่รับรู้กันทั่ว ๆ ไปนั้น ควรอยู่ในลักษณะสองประการ

ประการแรก เป็นข้อเท็จจริงที่รับรู้กันอยู่ทั่ว ๆ ไป จนกระทั่งหากจะมีการสืบข้อเท็จจริงนั้นอย่างใดอีกก็จะไม่ได้ประโยชน์อันใดออกเลยขึ้น

ประการที่สอง เรื่องนั้นเป็นเรื่องแน่นอน ซึ่งบุคคลธรรมดาไม่อาจโต้แย้งได้"³

จากคำอธิบายของนักนิติศาสตร์ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า หลักข้อนี้มาจากแนวความคิดที่ว่า ศาลหรือผู้พิพากษาย่อมเป็นมนุษย์ปุถุชน เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาทั่วไป โดยปกติจึงย่อมประสบพบเห็นและสังเกตเหตุการณ์ความเป็นไปต่าง ๆ ของโลก ของบ้านเมือง วัตถุสิ่งของ ฯลฯ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวอันเป็นวิสัยของบุคคลธรรมดาทั่วไป ฉะนั้นศาลจึงรู้สิ่งที่บุคคลทั่วไปรู้ภายในขอบอำนาจของตนและกฎหมายไม่ต้องการให้ศาลหรือผู้พิพากษารู้้น้อยกว่าบุคคลทั่วไป⁴

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 167-168.

2 เข้มชัย ชูติวงศ์, คำอธิบายโดยย่อในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน (เล่ม 1), หน้า 1

3 โอสลา โกคิน, "ข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เอง", หน้า 36.

4 ไพจิตร ปุญญพันธุ์, "ข้อเท็จจริงที่รู้จักกันอยู่ทั่วไป", หน้า 168.

2.3 ลักษณะของข้อเท็จจริงที่รู้กันอยู่ทั่วไป

ข้อเท็จจริงที่ศาลรับรู้จะต้องมีลักษณะที่รู้ร่วมกัน (common knowledge) ที่ว่ารู้ร่วมกันนั้นมิได้หมายความว่าทุกคนไม่ว่าเด็กผู้ใหญ่ต้องรู้ หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้นทุกคนรู้จักกันหมด ในเรื่องนี้ต้องพิเคราะห์เป็นเรื่อง ๆ ไป ที่ว่ารู้ร่วมกันนั้น แม้บุคคลหลายคนจะไม่รู้ก็ตามที แต่มิได้หมายความว่าทุกคนต้องรู้ เพียงแต่มีบุคคลจำนวนมากเป็นส่วนมากได้รู้เห็นสิ่งนั้น เรื่องนั้นเท่านั้น ข้อเท็จจริงที่รู้ร่วมกันนี้หมายถึงข้อเท็จจริงที่รู้กันอย่างแพร่หลาย (notorious) เช่น ใครเป็นนายกรัฐมนตรีปัจจุบันของประเทศ บุคคลย่อมรู้กันอย่างแพร่หลาย¹

อย่างไรก็ตามตัวบุคคลที่เป็นปัญหาที่กฎหมายจะกะเกณฑ์ให้ต้องรู้ข้อเท็จจริงนั้น ๆ ด้วยตนเองคือผู้พิพากษา ฉะนั้นแม้ข้อเท็จจริงอันหนึ่งอาจจะมีคนส่วนน้อยไม่รู้ก็ควรจะพิจารณาดูว่าจะจัดผู้พิพากษาอยู่ในกลุ่มไหน แต่ต้องระวังว่าข้อเท็จจริงบางอย่างแม้จะได้มีการพยายามทำให้แพร่หลายด้วยวิธีที่ดีที่สุดเท่าที่กฎหมายจะจัดทำได้ เช่น ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษาหรือลงหนังสือพิมพ์ทุกฉบับก็ไม่แน่ว่าคนส่วนมากจะได้อ่านราชกิจจานุเบกษาหรืออ่านหนังสือพิมพ์ฉบับนั้น ๆ และรับทราบหรือไม่ จึงยังไม่พอจะถือว่าเป็นข้อเท็จจริงที่รู้กันอยู่ทั่วไป²

สิ่งที่ถือกันว่าเป็นข้อเท็จจริงที่รู้ร่วมกันมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

(1) ภาษาไทย ความหมายธรรมดาของถ้อยคำในภาษาไทย เป็นสิ่งที่ศาลไทยรับรู้ได้โดยไม่ต้องสืบพยาน เรื่องนี้มีปรากฏในคดีที่เกี่ยวกับการตีความถ้อยคำในสัญญา เพื่อให้ทราบเจตนาอันแท้จริงของคู่สัญญา และในคดีหมิ่นประมาทหรือดูหมิ่น ถ้อยคำที่คู่กรณีใส่ความหรือคำกั้น จะมีความหมายอย่างไร ศาลก็ต้องวินิจฉัยไปตามหลักภาษาไทยธรรมดาหรือวินิจฉัยไปตามความหมายที่สามัญชนเข้าใจกัน แต่ถ้าถ้อยคำซึ่งมีความหมายเป็นพิเศษจากความหมายของภาษาไทยธรรมดาเป็นข้อเท็จจริงที่ต้องนำสืบ³

(2) ธรรมเนียมประเพณี จารีตประเพณีที่ศาลจะรับรู้ได้เองนั้น จะต้องเป็นจารีตประเพณีที่รู้กันอยู่ทั่วไป แต่ถ้าเป็นจารีตประเพณีเฉพาะท้องถิ่นนั้นเป็นข้อเท็จจริงที่ศาลไม่อาจรู้เองได้⁴

1 เรื่องเดียวกัน

2 เข็มชัย ชุตินวงศ์, คำอธิบายโดยย่อในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน (เล่ม 1), หน้า 20.

3 เรื่องเดียวกัน

4 ประมูล สุวรรณศรี, กฎหมายลักษณะพยาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงธน, 2519), หน้า 25.

(3) กิจการความเป็นไปของบ้านเมือง สิ่งที่เป็นข้อเท็จจริงอันเป็นกิจการของบ้านเมืองดังกล่าวมานี้ตามธรรมดาที่ย่อมลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อถือได้ว่าเป็นข้อเท็จจริงที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปแล้ว คู่ความก็ไม่ต้องพิสูจน์ด้วยพยานหลักฐาน เพียงแต่กล่าวอ้างเพื่อประโยชน์แก่คดีของตนก็พอแล้ว¹

(4) สิ่งธรรมดาตามธรรมดา เป็นข้อเท็จจริงที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปหรือซึ่งไม่อาจโต้แย้งได้ชนิดหนึ่งและหมายความถึงที่บุคคลธรรมดาจะยอมรับกันอยู่ เช่น วัน เดือน ปี พระอาทิตย์ขึ้นตก เป็นต้น

ตัวอย่างข้อเท็จจริงที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปที่กล่าวมาแล้วนี้ การที่จะนำหลักว่าด้วยข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เองไปใช้ จะต้องใช้อย่างระมัดระวัง ถ้ามีข้อสงสัยพอสมควรก็จะใช้ไม่ได้ เพราะหลักว่าด้วยข้อเท็จจริงที่ศาลรับรู้เองนี้เป็นเพียงการรับข้อเท็จจริงหรือสภาวะที่มีอยู่ ดังนั้น เมื่อมีความรู้ร่วมกันว่าข้อเท็จจริงจะมีอยู่หรือไม่ ศาลจะอนุมานเอาว่าข้อเท็จจริงนั้นมีอยู่ไม่ได้ สิ่งที่มีบทกฎหมายให้รับรู้หรือสิ่งที่ได้เคยปฏิบัติมาเป็นเวลานาน ศาลก็ต้องรับรู้ นอกจากนี้ผู้พิพากษาอาจใช้ดุลพินิจอย่างกว้างขวางว่าจะควรรับรู้สิ่งที่ไม่มียกกฎหมายให้รับรู้หรือไม่ การรับรู้นี้ในบางกรณีอาจเป็นไปโดยเด็ดขาด (Conclusive) หรือบางกรณีเพียงแต่เป็นข้อสันนิษฐานเบื้องต้น (prima facie) และอาจถูกนำสืบหักล้างได้ (rebuttable)²

3. ข้อเท็จจริงที่คู่ความรับกัน (The Facts Admitted by the Opposing Party)

เมื่อคู่ความฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใดขึ้น และอีกฝ่ายหนึ่งได้ยอมรับหรือเมื่อมีกรณีที่อาจถือได้ว่ายอมรับแล้วก็เป็นที่ยอมรับได้ว่าเป็นที่ยอมรับได้ว่า ข้อเท็จจริงได้มีอยู่เช่นนั้นจริง คู่ความไม่ต้องพิสูจน์โดยพยานหลักฐานอย่างใดอีก³

สำหรับข้อเท็จจริงที่คู่ความรับกันอันเป็นเหตุให้ศาลพึงเป็นยุติได้โดยไม่ต้องสืบพยานนั้นต้องเป็นการรับกันในศาลเท่านั้น การรับกันในศาลนั้นเป็นการรับต่อหน้าผู้พิพากษาซึ่งจะขจัดปัญหาเรื่องรับโดยไม่สมัครใจ หรือถูกหลอกลวง ชูเชิญไปได้บางส่วน นอกจากนี้เพื่อประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายของคู่ความในการสืบพยานและช่วยให้คดีดำเนินไปได้โดยรวดเร็ว กฎหมายจึงยอมให้ถือว่าการรับกันของคู่ความ เป็นยุติได้โดยไม่ต้องสืบพยาน⁴

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

2 ไพจิตร บุญพันธุ์, "ข้อเท็จจริงที่รู้จักกันอยู่ทั่วไป", หน้า 170.

3 ประมวล สุวรรณสาร, กฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 29.

4 เข็มชัย ชูติวงศ์, คำอธิบายโดยย่อในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน (เล่ม 1),

กรณีมีปัญหาว่าเมื่อใดจึงจะถือได้ว่าข้อเท็จจริงใด เป็นข้อเท็จจริงที่คู่ความรับกันแล้ว
แยกพิจารณาได้เป็น 2 ประการ คือ

1. การรับข้อเท็จจริงในศาล
2. การรับข้อเท็จจริงนอกศาล
- 3.1 การรับข้อเท็จจริงในศาล

ข้อความใดที่คู่ความไม่ได้โต้เถียงกันยอมรับว่าเป็นจริงตามที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง
กล่าวอ้าง ก็ไม่มีความจำเป็นอย่างใดที่จะสืบพยาน ศาลพึงเอาเป็นความจริงได้ตามนั้น¹

ข้อเท็จจริงซึ่งจะนำมาสู่การที่คู่ความจะรับหรือไม่รับนั้นจะ เป็นข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่
ในคำคู่ความซึ่งในชั้นแรกจะปรากฏในคำฟ้อง ดังที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา
172 วรรคสองบัญญัติว่า "คำฟ้องจะต้องแสดงโดยแจ้งชัดซึ่งสภาพแห่งข้อหาของโจทก์และคำขอบังคับ
ทั้งข้ออ้างที่อาศัยเป็นหลักแห่งข้อหาเช่นว่านั้น"

ฉะนั้น ถ้าโจทก์ฟ้องว่าจำเลยกระทำละเมิดโดยขับรถยนต์ชนรถยนต์ของโจทก์เสียหาย
และตัวโจทก์ได้รับบาดเจ็บ โจทก์อาจกล่าวข้อเท็จจริงในคำฟ้องทำนองดังต่อไปนี้

"เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2521 เวลากลางวัน จำเลยนี้ซึ่งเป็นผู้ขับขี่รถยนต์บรรทุก
สิบล้อได้ขับขี่ด้วยความประมาท โดยได้ขับในความเร็วสูง เกินกว่าอัตราความเร็วที่กฎหมายกำหนด
คือประมาณ 120 กิโลเมตรต่อชั่วโมง และขับกินทางไปทางขวาของถนน ทำให้ไปชนรถยนต์นั่ง
ของโจทก์ซึ่งขับเข้ามาในทางซ้าย เป็นเหตุให้โจทก์ได้รับบาดเจ็บสาหัส เสียค่ารักษาพยาบาล
10,000 บาท และขาดการประกอบอาชีพโดยปกติเป็นเวลา 2 เดือน ทำให้ขาดรายได้ไป
20,000 บาท"

ข้อเท็จจริงแห่งคดีในชั้นต่อไปอาจจะปรากฏในคำให้การของจำเลยตามประมวล
กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 177 วรรคสองที่ว่า "ให้จำเลยแสดงโดยชัดแจ้งในคำ
ให้การว่าจำเลยยอมรับหรือปฏิเสธข้ออ้างของโจทก์ทั้งสิ้นหรือแต่บางส่วน รวมทั้งเหตุแห่งการนั้น"

ฉะนั้น จำเลยที่ถูกโจทก์ฟ้องว่ากระทำละเมิดดังกล่าวข้างต้น จึงอาจทำคำให้การ
ทำนองดังต่อไปนี้

"จำเลยทราบฟ้องของโจทก์แล้ว ขอให้การว่าตามวันเวลาดังกล่าวในห้อง จำเลยได้
ขับขี่รถยนต์บรรทุกสิบล้อจริง แต่จำเลยไม่ได้ขับกินทางเข้าไปในทางของโจทก์ เหตุที่รถของจำเลย

1. วิจิตร ลุลิตานนท์, กฎหมายลักษณะพยานและจิตวิทยา, หน้า 42.

ไปชนรถยนต์ของโจทก์ก็เพราะความผิดของโจทก์เอง เพราะโจทก์ไม่เปิดโคมไฟรถยนต์ทำให้
จำเลยมองไม่เห็นรถยนต์ของโจทก์ คำรักษาพยาบาลและรายได้ที่โจทก์เรียกร้องมากเกินไปเกินสมควร
ขอให้ศาลยกฟ้อง”

จากคำฟ้องและคำให้การจะเห็นว่า มีข้อเท็จจริงดังนี้

- (1) วันเวลาเกิดเหตุที่รถยนต์ชนกัน คืนวันที่ 1 มกราคม 2521 ข้อเท็จจริงนี้จำเลยรับ
- (2) ความวันเวลาที่เกิดเหตุ จำเลยขับรถยนต์บรรทุกสิบล้อ ข้อเท็จจริงข้อนี้จำเลยรับ
- (3) จำเลยขับรถยนต์ในความเร็วเกินอัตรา คือประมาณ 120 กิโลเมตรต่อชั่วโมง

ข้อเท็จจริงนี้จำเลยไม่ได้ให้การรับหรือปฏิเสธ

- (4) จำเลยขับรถกินทางเข้าไปในทางของโจทก์ ความข้อนี้จำเลยปฏิเสธ
- (5) โจทก์ไม่เปิดโคมไฟรถยนต์ เป็นข้อเท็จจริงใหม่ที่จำเลยยกขึ้นต่อสู้
- (6) ค่าเสียหายอันได้แก่คำรักษาพยาบาลและรายได้ที่ขาด จำเลยปฏิเสธ

จากข้อเท็จจริงที่ได้ความจากคำฟ้องและคำให้การดังกล่าวแล้วข้างต้น ประเด็นข้อ (1)
และ (2) เป็นประเด็นที่โจทก์กล่าวอ้างและจำเลยรับ ข้อเท็จจริงดังกล่าวจึงไม่ต้องนำเสนอโดย
พยานหลักฐาน

ส่วนประเด็นข้อ 3 ซึ่งโจทก์กล่าวอ้างว่า จำเลยขับรถยนต์เกินอัตราถึง 120 กิโลเมตร
ต่อชั่วโมงนั้น จำเลยมิได้ให้การรับหรือปฏิเสธ ดังนี้ จะถือเช่นใด

เมื่อพิจารณาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 177 วรรคสอง
กฎหมายกำหนดให้จำเลยแสดงโดยแจ้งชัดในคำให้การว่า ยอมรับหรือปฏิเสธข้ออ้างของโจทก์
ทั้งสิ้นหรือแต่บางส่วน ฉะนั้นจึงถือว่าเป็นหลักทั่วไปในวิธีพิจารณาความแพ่งว่า ข้อเท็จจริงใดที่
โจทก์กล่าวอ้าง แล้วจำเลยไม่รับหรือปฏิเสธให้ถือว่าจำเลยรับ ดังนั้น ประเด็นข้อ 3 จึงถือว่า
จำเลยรับแล้วเช่นกัน¹

ตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกาที่ถือว่ารับข้อเท็จจริงนั้นแล้ว

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 812/2486 โจทก์ฟ้องว่า จำเลยที่ 2 เป็นลูกจ้างขับรถยนต์
ของจำเลยที่ 1 บรรทุกสิ่งของเป็นปกติธุระของจำเลยที่ 1 แล้วขับด้วยความประมาทปราศจาก
ความระมัดระวังเป็นเหตุให้โจทก์ได้รับความเสียหาย ขอให้ชดเชย จำเลยที่ 1 ให้การว่าได้เป็น
เจ้าของรถคันที่จำเลยที่ 2 ขับจริง แต่เหตุเสียหายเกิดเพราะความประมาทเลินเล่อของลูกจ้าง

1 คึง ฤาไชย, กฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 14-16.

โจทก์เอง จำเลยที่ 2 ขาดนัด ศาลชั้นต้นตัดสินให้จำเลยใช้คำสั่งใหม่ทดแทน ศาลอุทธรณ์เห็นว่า มีประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 425 ว่า นายจ้างต้องรับผิดชอบร่วมกับลูกจ้างในผลแห่งละเมิดซึ่งลูกจ้างได้กระทำไปในทางการที่จ้าง คำให้การของจำเลยที่ 1 ยังฟังไม่ได้ว่าได้รับ ว่าจำเลยที่ 2 เป็นลูกจ้างได้กระทำไปในทางการที่จ้าง นอกจากในฟ้องโจทก์แล้ว ไม่ปรากฏ ในกระบวนการพิจารณาในคดีเลยว่า จำเลยที่ 2 เป็นลูกจ้างจำเลยที่ 1 ได้กระทำไปในทางการที่จ้าง ศาลอุทธรณ์เห็นว่าเป็นหน้าที่ของโจทก์ต้องนำสืบจึงพิพากษาว่าจำเลยที่ 1 ยังไม่ต้อง รับผิดชอบฟ้อง

ศาลฎีกาเห็นว่า จำเลยที่ 1 ให้การปฏิเสธ อ้างเหตุแต่เฉพาะว่าลูกจ้างของจำเลย ที่ 1 ไม่ได้ประมาท เมื่อจำเลยไม่ได้ปฏิเสธข้ออ้างของโจทก์ในข้อที่ว่า จำเลยที่ 2 เป็นลูกจ้าง กระทำการในทางการที่จ้างแล้ว จำเลยจึงไม่มีประเด็นที่จะได้เถียงในข้อนี้อย่างใดได้ จึงให้ยก คำพิพากษาศาลอุทธรณ์

จากคำพิพากษานี้จะเห็นได้ว่า การที่จำเลยไม่ได้ปฏิเสธข้ออ้างของโจทก์ ย่อมถือ ได้ว่าจำเลยได้รับในข้อเท็จจริงนั้นแล้ว ดังนั้นจำเลยจึงไม่มีประเด็นที่จะได้เถียงในข้อนี้

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 762/2517 จำเลยมิได้ให้การปฏิเสธว่าไม่ได้ใช้เครื่องจักรในคืน วันเกิดเหตุ แต่ให้การว่าบางครั้งใช้เครื่องจักรในเวลากลางวันน้อย ก็ต้องใช้ในเวลากลางคืน ชดเชย เหตุที่ไฟไหม้เกิดจากกระแสไฟฟ้าลัดวงจร ถือว่าจำเลยรับว่าในคืนเกิดเหตุจำเลยใช้ เครื่องจักรกลแล้วไฟฟ้าเดินลัดวงจร เป็นเหตุให้ไฟไหม้โรงงานของจำเลยลุกลามไปไหม้บ้าน โจทก์ โจทก์จึงไม่ต้องนำสืบในข้อนี้

การทำกันในศาล

ในการพิจารณาคดีแห่งย่อมถือเป็นหลักว่า ภาระหน้าที่นำสืบ (Burden of Proof) นั้นย่อมตัดออกไปได้ด้วยคำรับของอีกฝ่ายหนึ่ง การที่คู่ความทำกัน ตกลงกันให้ถือเอาอย่างใด อย่างหนึ่งเป็นข้อพิสูจน์หรือข้อวินิจฉัยในประเด็นแห่งคดี จึงถือได้ว่าเป็นคำรับอย่างหนึ่ง คือเท่ากับ สละข้อต่อสู้ข้ออื่นทั้งหมด¹

เมื่อเกิดมีการทำกันขึ้นแล้วและเมื่อได้มีการปฏิบัติตาม เงื่อนไขแห่งคำทำกันแล้วฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่งจะขอกลับมาให้ศาลดำเนินการสืบพยาน เช่นอย่างปกติมิได้ เพราะการทำกันนั้นเท่ากับ เป็นการประนีประนอมใช้วิธีพิจารณาตาม เงื่อนไขที่ตกลงกันไว้²

1 ยิ่งศักดิ์ กฤษณะจินดา, "คำทำ", บทบัญญัติ เล่ม 30 ตอน 2 (เมษายน, 2516) : 254.

2 ไอสถ โกสิน, คำอธิบายและเปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศในเรื่อง กฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 63.

ความหมายของคำทำ

ท่านอาจารย์ประมูล สุวรรณศร อธิบายว่า "การทำกันนี้ ก็คือการที่คู่ความตกลงว่าจะรับกันในเรื่องเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งจะยอมดำเนินกระบวนการพิจารณาเพียงเท่าที่เท่านั้นได้ ถ้าไม่ได้อีกฝ่ายหนึ่งนั้นก็ยอมรับข้อเท็จจริงตามที่ฝ่ายนั้น กล่าวอ้าง หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง การทำกันในศาลก็คือการยอมรับข้อเท็จจริงที่อีกฝ่ายหนึ่งอ้างโดยมิ เจื่อนไขบังคับก่อน แต่เจื่อนไขนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาความ"¹

ท่านอาจารย์ไอศถ โกสิน อธิบายว่า "การทำกันในศาล คือการที่คู่ความทำความตกลงกันต่อหน้าศาลให้เป็นที่ปรากฏในสำนวนความว่าแทนที่จะดำเนินการพิจารณาสืบพยานไปอย่างปกติ คู่ความตกลงจะทำการอย่างใดอย่างหนึ่งอันอยู่ในขอบ เขตแห่งกระบวนการพิจารณา ถ้าเหตุการณ์ที่ตกลงกันนั้นสมข้างฝ่ายใดฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายชนะ และให้ศาลพิพากษาคดีไปตามนั้น"²

ท่านอาจารย์ยิ่งศักดิ์ กฤษณะจินดา อธิบายว่า "คำทำก็คือคำรับของคู่ความทุกฝ่ายในคดี อันเกี่ยวกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาความหรือเกี่ยวกับประเด็นข้อต่อสู้ของคดี โดยถือว่าคู่ความทุกฝ่ายสละข้อต่อสู้ทั้งหมด ทั้งไม่ถือด้วยว่ายังมีข้อเท็จจริงหรือข้อต่อสู้อื่นแฝงอยู่อีกจะเป็นพฤติการณ์ เหตุการณ์ หรือการกระทำใด ๆ ของศาลหรือของบุคคลใด ๆ ก็ได้ ซึ่งเมื่อเป็นไปตามที่คู่ความตกลงกันแล้วก็ให้ศาลพิพากษาไปตามข้อตกลงนั้น โดยอาศัยสิทธิที่คู่ความมีอยู่ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 138, 182 และ 183"³

กล่าวโดยสรุป การทำกันในศาลก็คือ การยอมรับข้อเท็จจริงที่อีกฝ่ายหนึ่งอ้างโดยมิ เจื่อนไขบังคับก่อน แต่เจื่อนไขนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกระบวนการพิจารณา ถ้าหากว่าไม่เกี่ยวกับประเด็นแห่งคดีหรือการดำเนินกระบวนการพิจารณาแล้ว ก็ไม่ถือว่าเป็นคำทำ

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการทำกันในศาล เช่น โจทก์ฟ้องจำเลยว่ากระทำละเมิดโดยขับรถชนคนชราชนรถยนต์ของโจทก์เสียหาย โดยโจทก์กล่าวอ้างว่าจำเลยขับรถชนคนชราทุกสปีดกั้นทางเข้าไปในทางของโจทก์ แต่จำเลยปฏิเสธ ฉะนั้น ในกรณีปกติโจทก์ต้องนำพยานหลักฐานเข้าสืบพิสูจน์ข้อเท็จจริงนี้ต่อไป

อย่างไรก็ดี ก่อนที่จะมีการสืบพยาน จำเลยอาจเชื่อมั่นในรูปคดีของตนในประเด็นข้อนี้เพื่อมิให้เป็นการเสียเวลา จำเลยอาจจะเสนอทำว่า ถ้าเจ้าพนักงานผู้ทำแผนที่เกิดเหตุประกอบ

1 ประมูล สุวรรณศร, กฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 35.

2 ไอศถ โกสิน, คำอธิบายและ เปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 63.

3 ยิ่งศักดิ์ กฤษณะจินดา, "คำทำ", หน้า 255.

ส่วนการสอบสวนมาเบิกความว่า จุดที่รถยนต์ชนกันอยู่ในเส้นทางของโจทก์ จำเลยจะยอมรับว่าจำเลยขับรถเข้าไปในทางของโจทก์และชนรถยนต์ของโจทก์ แต่ถ้าเจ้าพนักงานมิได้เบิกความเช่นนั้น โจทก์จะต้องยอมรับว่าข้อเท็จจริงเป็นดังที่จำเลยให้การ ถ้าโจทก์ยอมรับคำทำเช่นนั้น ข้อเท็จจริงในประเด็นข้อนี้ก็จะเป็นไปตามที่โจทก์จำเลยทำกัน¹

การทำกันในศาลมีหลักสำคัญว่าต้องอยู่ในกระบวนการ วิธี พิจารณาความ เพราะการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงของศาลไทยในปัจจุบันใช้ระบบไต่สวน (Inquiry System) โดยการนำสืบพยานหลักฐานทั้งพยานบุคคล พยานเอกสาร และพยานวัตถุ ศาลจึงต้องระมัดระวังให้การทำเป็นไปในขอบเขตของวิธีพิจารณาความ²

ผลของการทำกันในศาล

ดังได้กล่าวแล้วว่า การทำกันในศาลเป็นการยอมรับข้อเท็จจริงที่ฝ่ายหนึ่งอ้างภายใต้เงื่อนไขบังคับก่อนโดยที่คู่ความตกลงจะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งอันอยู่ในขอบเขตกระบวนการพิจารณา เมื่อได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งคำทำนั้นแล้ว ศาลย่อมพิพากษาไปตามคำทำนั้น เฉพาะที่เกี่ยวกับประเด็นของคดีหรือที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาความ สมดังคำสุภาษิตกฎหมายที่ว่า "Consensus facit legem" ซึ่งแปลได้ว่า "การตกลงกันยอม เป็นกฎหมาย"³

คำพิพากษาฎีกาที่ 762/2509 ข้อเท็จจริงได้ความว่า โจทก์ฟ้องหาว่าจำเลยทำละเมิด บุคคลเสาะเข็มลึก 2 เมตร ฐานคอนกรีตฝังลึก 1 เมตร ล้ำเข้ามาในที่โจทก์เป็นเหตุให้เรือนโจทก์ทรุดเอียง จำเลยปฏิเสธว่าไม่ได้ล้ำที่โจทก์ แต่รับว่าขุดดินในที่จำเลยแล้วหล่อฐานคอนกรีตขึ้นไม่ทำให้เรือนโจทก์ทรุดแต่อย่างใด ส่วนการขุดดินลงเสาะเข็มจำเลยมิได้ปฏิเสธโดยชัดแจ้ง แต่ปรากฏในรายงานกระบวนการพิจารณาว่าก่อนที่จะมีคำทำนั้นจำเลยได้โต้เถียงยืนยันว่าจำเลยมิได้ดอกเสาะเข็มได้คานคอดินนี้เลย การทำให้มีการขุดคอนกรีตจึงมีขึ้น ซึ่งให้เห็นเจตนาของทั้งสองฝ่ายว่า มุ่งถึงจำนวนเสาะเข็มไม่น้อยกว่า 10 ต้น อยู่ตามแนวคานคอนกรีตหรือไม่ ส่วนเสาะดินใดมีความยาวมากน้อยเท่าใดเป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้น ดังนั้นเมื่อขุดพบเสาะเข็มจำนวน 13 ต้น 5 ต้นมีความยาว 1.85 เมตร อีก 8 ต้นยาวคั่นละ 1 เมตร จึงเป็นการเพียงพอที่จะให้จำเลยแพ้คดีตามคำทำนั้น

1. คณิง ฉาไชย, กฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 15-17.

2. ธรรมนูญ วิชญเนติบัญญัติ, "การทำกันในศาล", วารสารกฎหมาย ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม, 2520) : 145.

3. ยิ่งศักดิ์ กฤษณะจินดา, "คำทำ", หน้า 254.

กรณีมีปัญหาคำทำนั้นเมื่อให้ไปแล้ว ถอนได้หรือไม่ ปัญหาข้อนี้ น่าคิดอยู่มาก เพราะไม่มีกฎหมายอะไรห้ามไว้ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงว่าคำทำนี้เกิดขึ้นในขณะที่ทำการขึ้นสองสถาน เป็นการคัดประเด็น จึงเป็นเรื่องขึ้นสองสถานของศาลโดยตรง เมื่อศาลมีคำสั่งในเรื่องนี้แล้วคือ เห็นชอบในข้อตกลงของการกะประเด็นหน้าที่นำสืบและมีคำสั่งให้เป็นไปตามนั้นแล้ว การที่ศาลจะสั่งถอนหรือไม่จึงเป็นเรื่องที่ศาลสั่งได้เมื่อเห็นตามสมควรตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 183, 27 เช่น ถ้าหากเห็นว่าคำทำนั้นผิดกฎหมายหรือไม่ต้องด้วยเจตนารมณ์ของวิธีพิจารณาความ เช่น ไม่ทำกันในประเด็น แต่กลับไปทำกันในเหตุการณ์อื่น เข้าลักษณะการพนันชั้นคือ เช่นนี้ ศาลก็สั่งเพิกถอนได้

ตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาที่วินิจฉัยว่าถอนไม่ได้ คือคำพิพากษาฎีกาที่ 393-395/2505 คู่ความทำกันให้ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้พิสูจน์ลายเซ็นในเอกสาร ถ้าผู้เชี่ยวชาญว่าอย่างไร ข้ออื่น ๆ เป็นอันไม่ได้เถียงกัน เมื่อผู้เชี่ยวชาญส่งผลการพิสูจน์มาแล้วอันตรงกับข้อเท็จจริงกลับยื่นคำร้องขอถอนคำทำ ศาลฎีกาพิพากษาว่า "โจทก์จะมาขอถอนคำทำโดยกล่าวอ้างลอย ๆ ซึ่งจำเลยมิได้ตกลงด้วยหาได้ไม่ ที่ศาลชั้นต้นไม่อนุญาตให้ถอนคำทำเป็นการถูกต้องแล้ว"

กับกรณีตามคำพิพากษาฎีกาที่ 984/2513 ซึ่งเป็นเรื่องละเมิดในระหว่างพิจารณา ศาลได้ไกล่เกลี่ย คู่ความตกลงกันว่าในระหว่างนั้นคู่ความจะหาทางปรองดองระหว่างกันเอง ถ้าตกลงกันไม่ได้ ก็ให้ศาลกำหนดเงินจำนวนหนึ่งตามที่เห็นสมควรเพื่อให้เป็นการช่วยเหลือ โดยจำเลยตกลงจะชำระตามที่ศาลกำหนดและโจทก์ก็พอใจตามนั้นไม่คิดใจคำเนินคดีต่อไป ข้อตกลงดังนี้เป็นการสละประเด็นตามคำฟ้องคำให้การและมีผลผูกมัดโจทก์จำเลย ฝ่ายใดจะมาขอยกเลิกข้อตกลงขอให้สืบพยานต่อไปแล้วพิพากษาไปตามรูปคดีหาได้ไม่

จากคำพิพากษาดังกล่าวมานี้ จึงต้องถือว่าในเรื่องคำทำนั้น เมื่อตกลงกันแล้วฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะมาขอถอนไม่ได้ เว้นแต่ศาลจะสั่งถอนเมื่อเห็นว่าเป็นคำทำที่ผิดกฎหมาย ผิดระเบียบ เช่นเป็นรูปหนึ่งของการพนัน หรือไม่เกี่ยวแก่คดี¹

3.2 การรับข้อเท็จจริงนอกศาล

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ได้มีบัญญัติวิธีการสำหรับประหยัดการสืบพยานไว้ อีกอย่างหนึ่งคือคู่ความอาจดำเนินการทางกระบวนการพิจารณา เพื่อให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งยอมรับในข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือยอมรับในเรื่องเอกสารได้โดยวิธีส่งคำบอกกล่าว เมื่ออีกฝ่ายหนึ่ง

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 257-258.

ยอมรับแล้วก็ไม่ต้องสืบพยานกันในประเด็นข้อนี้¹

วิธีการอันนี้มีบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 100 ซึ่งบัญญัติว่า "ไม่ว่าเวลาใด ๆ ก่อนวันสืบพยานแต่ต้องไม่น้อยกว่าเจ็ดวัน คู่ความฝ่ายหนึ่งอาจส่งคำบอกกล่าวแจ้งรายการข้อเท็จจริง ซึ่งคนประสงค์จะอ้างอิงไปให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง และขอให้คู่ความฝ่ายนั้นแจ้งว่าจะรับรองข้อเท็จจริงนั้นว่าถูกต้องหรือไม่

ให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งตอบคำบอกกล่าวภายในสามวันนับแต่วันได้รับ และถ้าคนยอมรับว่าข้อเท็จจริงนั้นทั้งหมดหรือบางส่วนเป็นการถูกต้องแล้ว ให้คู่ความฝ่ายที่ส่งคำบอกกล่าวแถลงข้อเท็จจริงตามที่รับกันนั้น และลงลายมือชื่อคู่ความทั้งสองฝ่ายไว้เป็นสำคัญ แล้วยื่นต่อศาลในวันสืบพยานหรือก่อนวันสืบพยาน

ถ้าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งไม่ตอบคำกล่าว และศาลเห็นว่าคู่ความฝ่ายนั้นได้รับคำบอกกล่าวโดยชอบแล้ว เมื่อคู่ความฝ่ายที่ส่งคำบอกกล่าวร้องขอในวันที่ศาลสืบพยาน ให้ศาลถามคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งว่าจะยอมรับข้อเท็จจริงตามที่ได้แจ้งไปในคำบอกกล่าวนั้นว่าถูกต้องหรือไม่ และให้ศาลจดคำตอบของคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งไว้ในสำเนาคำบอกกล่าว ซึ่งคู่ความฝ่ายที่ส่งคำบอกกล่าวอื่นไว้ต่อศาลเพื่อรวมไว้ในสำนวนความ หรือศาลจะจดรายงานพิศดารไว้ก็ได้ แล้วแต่ศาลจะเห็นสมควร"

ตัวอย่างที่ถือว่าเป็นการรับข้อเท็จจริงนอกศาล เช่น โจทก์ฟ้องจำเลยว่ากระทำละเมิดโดยขั้บรถยนต์ชนรถยนต์ของโจทก์เสียหายแล้วตัวโจทก์ได้รับบาดเจ็บ โดยโจทก์กล่าวอ้างว่าจำเลยขับรถกินทางเข้าไปในทางของโจทก์ และจำเลยปฏิเสธ ซึ่งในวันขึ้นสองสถานจำเลยก็ยังปฏิเสธอยู่เช่นนั้น ก่อนวันสืบพยานโจทก์อาจดำเนินการตามมาตรา 100 นี้ได้ เช่น ส่งคำบอกกล่าวแจ้งข้อเท็จจริงว่า เรื่องนี้พนักงานสอบสวนผู้ทำสำนวนคดีอาญาได้ตรวจสถานที่เกิดเหตุ วัตถุชน ถ่ายภาพจุดที่รถยนต์ทั้งสองชนกันว่าอยู่ในเส้นทางของโจทก์ หลักฐานทั้งหมดปรากฏตามสำนวนการสอบสวนคดีอาญาแล้ว เพื่อมิให้เป็นการเสียเวลาศาลและคู่ความ ในการที่โจทก์จะนำสืบความข้อนี้ต่อศาล ขอให้จำเลยพิจารณารับข้อเท็จจริงนี้ ซึ่งถ้าจำเลยตอบคำบอกกล่าวยอมรับข้อเท็จจริงนี้ และดำเนินการตามที่มาตรา 100 ว่าไว้ ข้อเท็จจริงนี้โจทก์ก็ไม่จำเป็นต้องนำพยานหลักฐานเข้ามาสืบพิสูจน์²

1 โอสถ โกสิน, คำอธิบายและเปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 67-68.

2 คณิง ฤาไชย, กฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 21.

วิธีการประหยัคการสืบพยานเช่นนี้ ตามวิธีพิจารณาของอังกฤษใช้กันได้ประโยชน์มาก การส่งคำบอกกล่าวให้รับในข้อเท็จจริง เรียกว่า "Notice to admit facts" ซึ่งถ้าอีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอมรับข้อเท็จจริงนั้นภายใน 6 วัน คนจะต้องเป็นผู้เสียค่าธรรมเนียมในการสืบข้อเท็จจริงนั้น ไม่ว่าจะคดีจะแพหรือชนะ นอกจากนั้นยังมีวิธีการรุนแรงขึ้นไปอีกคือ ยอมให้คู่ความฝ่ายหนึ่งส่งคำถามไปให้อีกฝ่ายหนึ่งตอบ คำตอบใช้เป็นพยานหลักฐานในสำนวนได้ ซึ่งเรียกกันว่า "Interrogatories" หรือ "Discovery of Facts" ถ้าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งขัดขืนไม่ยอมตอบ ก็อาจได้รับโทษถึงการแพคดี กล่าวคือถ้าเป็นโจทก์ศาลก็ยกฟ้อง ถ้าเป็นจำเลยก็ไม่ยอมให้ยื่นคำให้การและศาลตัดสินให้โจทก์ชนะได้เลย นอกจากนั้นแล้วยังอาจถูกลงโทษฐานละเมิดอำนาจศาลด้วยอีกโสดหนึ่ง ส่วนในทางเอกสารก็มีวิธีการอย่างเดียวกันเรียกว่า "Notice to admit documents" คือคำบอกกล่าวให้อีกฝ่ายรับในเอกสาร¹

กล่าวโดยสรุป บทบัญญัติมาตรา 100 นี้มีประโยชน์ในทางกฎหมายลักษณะพยาน เพราะจะเป็นการช่วยให้การพิจารณารวดเร็วขึ้น โดยที่คู่ความอาจดำเนินกระบวนการเพื่อให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งยอมรับในข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งโดยวิธีส่งคำบอกกล่าว เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งยอมรับแล้วก็ไม่ต้องสืบพยานกันในประเด็นข้อนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. ไอสด โกลิน, คำอธิบายและเปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 68-69.